

Eufemismen bij Defensie

Peter M. Krist

Eufemismen bij Defensie

**Het effect van eufemismen op de waardering
van de boodschap en het imago van de zender**

Peter M. Krist MA
s464310
peter.krist@gmail.com
26 mei 2011

Begeleider
Dr. E. (Leonor) Oversteegen
e.oversteegen@uvt.nl

Tweede lezer
Prof.Dr. A.A. (Fons) Maes
maes@uvt.nl

Masterscriptie geschreven in het kader van de opleiding Communicatie Design, Departement Communicatie- en Informatiewetenschappen, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit van Tilburg.

If in some smothering dreams you too could pace
Behind the wagon that we flung him in,
And watch the white eyes writhing in his face,
His hanging face, like a devil's sick of sin;
If you could hear, at every jolt, the blood
Come gargling from the froth-corrupted lungs,
Obscene as cancer, bitter as the cud
Of vile, incurable sores on innocent tongues,
My friend, you would not tell with such high zest
To children ardent for some desperate glory,
The old Lie: *Dulce et Decorum est*
Pro patria mori.

– Wilfred Owen

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	3
1. Aanleiding	4
2. Theoretisch kader	10
2.1 Definitie van eufemismen	10
2.2 Onderzoek naar eufemismen	12
2.3 Constructie van eufemismen	14
2.4 Het onderzoek	15
3. Methode	18
3.1 Materiaal	18
3.2 Instrumentatie	20
3.3 Respondenten	20
3.4 Verwerking gegevens	21
4. Resultaten	24
5. Conclusie	27
6. Discussie	28
6.1 Algemeen	28
6.2 De factor Tekst	30
6.3 Verder onderzoek	32
Literatuur	34
Bijlage A – gebruikte teksten	36
Bijlage B – voorbeeld vragenlijst	38

Voorwoord

Het schrijven van een scriptie is als een bedevaart, de tocht zelf is minstens zo belangrijk als de eindbestemming. Nu is het niet zo verwonderlijk dat scripties als bedevaarten zijn, want zo'n beetje alles wat door de tijd heen plaatsvindt kan vergeleken worden met een reis – wat ook duidelijk blijkt uit gepubliceerde memoires als *A Journey* van Tony Blair en *It's Not About The Bike: My Journey Back to Life* van Lance Armstrong. Ondanks dat het nogal een cliché is, blijf ik toch even gebruik maken van de scriptie-als-reis metafoor; ik heb immers niet voor niets twee collegereeksen doorstaan over (al dan niet visuele) metaforen.

Het is alweer de derde keer dat ik een scriptie-reis ondernomen heb, maar deze reis was anders dan de andere. Waar de andere twee mij naar het oude Rome brachten, ben ik nu dichter bij huis gebleven – zowel qua plaats als tijd. Overigens maakt dat de reis niet minder interessant, ook in eigen land is genoeg te ontdekken. Onveranderd is dat deze reis net als de eerdere twee vooral over ongebaande wegen gegaan is. In plaats van aan te sluiten bij lopend onderzoek van een docent, heb ik zelf een onderwerp gekozen – het gebruik van eufemismen – en daar mijn eigen draai aan gegeven. Ik ben Jan Renkema dankbaar voor de gedachtewisselingen die tot een eerste reisplan hebben geleid.

Het plan voorzag in een semantische benadering van eufemismen, iets waar een andere reisbegeleider, Leonoor Oversteegen, het meest van wist. Haar begeleiding heeft mij zeer geholpen bij het bereiken van mijn bestemming. Ik ben ook blij dat zij zich aan heeft willen passen aan mijn manier van reizen, vol met omwegen en vertragingen. (Er zullen nu een aantal mensen denken “Hé, zo reist hij normaal helemaal niet, hij is altijd punctueel en direct!”, waarop ik alleen kan antwoorden dat een metaforische reis niet helemaal hetzelfde hoeft te zijn als een echte reis.)

Een belangrijke tussenstop in de reis was de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) in Breda, waar Sjo Soeters bijzonder behulpzaam is geweest en waar bijna honderd cadetten en adelborsten de moeite hebben genomen een vragenlijst in te vullen. Ik dank allen, en vooral Soeters, voor de tijd die zij beschikbaar hebben gemaakt. Verder wil ik Wim Klinkert en de afdeling Communicatie van de Faculteit Militaire Wetenschappen bedanken voor het mij in contact brengen met Sjo Soeters.

De open armen waarmee ik ontvangen ben op de NLDA staan in schril contrast met de proefpersonenpool van mijn eigen opleiding, waar de deuren voor mij strak gesloten werden gehouden omdat ik niet tot een georganiseerde reis behoorde. Het type onderzoek dat ik gedaan heb – met een vragenlijst – wordt alleen door de proefpersonenpool ondersteund als het tot een

project van een docent behoort. Het is buitengewoon jammer dat zelfstandige studenten op deze manier gestraft worden. Maar zoals zo vaak met reizen, zijn onverwachte alternatieve bestemmingen ook erg leuk. Dankzij Leonoor Oversteegen wilde een veertigtal studenten van de Radboud Universiteit Nijmegen mijn vragenlijst invullen, waarvoor mijn grote dank. De overige vragenlijsten zijn ingevuld door studenten in de eetzalen van Tilburg University, ook aan hen ben ik mijn dank verschuldigd.

Mijn ouders hebben mij gedurende de afgelopen negen jaar op velerlei manieren gesteund in de studie; hoewel monetaire steun in de loop der jaren minder nodig is geworden (mede dankzij een baantje bij paps op kantoor...), is hun morele steun altijd even groot gebleven, net als die van mijn zus. Verder wil ik vrienden – nieuw en oud – hier even noemen, want studeren zonder vrienden is als reizen zonder gezelschap: soms leuk, maar nooit voor lang. Ik wil Agnetha, Carlijn, Chantal, Cindy, Evelien, Laura, Lex, Maaïke, Maarten, Peter, Steven en Tetske even met naam noemen, met alvast mijn excuses voor iedereen die hier genoemd had willen worden maar er niet staat.

Tenslotte wil ik, hoewel het wellicht wat ongebruikelijk is, graag de scriptiebegeleider en docenten die bij mijn *vorige* scriptie betrokken waren bedanken: Luuk de Ligt, Henk Singor, Rens Tacoma en Simon Northwood, alsmede mijn medestudenten Anne, Dennis, Kim, Kirsten, Lex (daar is hij weer), Miriam, Sander, Suzanne, Timo, en Ylva. In mijn vorige scriptie had ik namelijk het voorwoord vervangen door een toepasselijk citaat uit Thucydides, waardoor ik niet de gelegenheid had deze personen te bedanken. Bij deze wil ik dat graag alsnog doen.

Het citaat uit Thucydides (II.43) was, en is, van toepassing op mijn broer Eerste Luitenant Tom, die in juli 2007 omkwam bij een zelfmoordaanslag van de Taliban in Deh Rawod, Afghanistan. Hoewel hij gestorven is voordat ik aan mijn communicatie-studie begon, zijn een aantal dingen die ik van hem geleerd heb nog nuttig gebleken tijdens mijn studie en scriptie. Ik hoop dat ooit anderen net zoveel van mij kunnen leren als ik van hem geleerd heb.

Samenvatting

In dit onderzoek is het effect van eufemismen op de waardering van persberichten en het imago van de zenders daarvan onderzocht aan de hand van een vragenlijst met twee gemanipuleerde teksten, één met eufemismen en één met neutrale termen; elke tekst werd gepresenteerd als zijnde van een persvoorlichter of van een kolonel. De antwoorden van cadetten en adelborsten zijn vergeleken met die van studenten. Cadetten en adelborsten waardeerden de teksten op alle factoren hoger dan studenten. Teksten met eufemismen werden door beide groepen meer gepast, maar minder informatief gevonden. Beide groepen vonden de kolonel competentere dan de persvoorlichter.

De twee teksten in de vragenlijst bleken onverwacht verschillend gewaardeerd te worden. Tekst 2 scoorde op alle factoren, zowel tekstgerelateerd als zendergerelateerd, hoger dan tekst 1. Vermoed wordt dat dit te maken heeft met de afstandelijkheid van tekst 1 en de meeslependheid van tekst 2. Er waren interactie-effecten tussen tekst, eufemismen en dienst en tekst, dienst en zender, wat aangeeft dat de waardering van eufemismen in teksten en de waardering van het imago van de zender afhankelijk zijn van de tekst en de ontvanger.

1. Aanleiding

Voor informatie over de Nederlandse missie in Afghanistan waren Nederlandse journalisten sterk afhankelijk van het Ministerie van Defensie. In het communicatieplan dat het Ministerie voorafgaand aan de missie publiceerde, werd die afhankelijkheid onderkend: om te voorkomen dat er “een verschil tussen beeld en realiteit” zou ontstaan, committeerde Defensie zich aan een “open beleid”. Openheid, continuïteit en centrale coördinatie vormden de drie pijlers van het voorlichtingsbeleid (Ministerie van Defensie 2006, p. 6-7). Dat er ook nadelen zitten aan transparantie werd in het stuk onderkend:

(1) Tevens impliceert het een kwetsbare opstelling waarbij ook de schaduwzijde van onze organisatie bespreekbaar moet zijn. Natuurlijk benadrukken we de mooie kanten van het vak, maar als we de schaduwkanten (PTSS, mogelijke slachtoffers, misstanden) trachten af te schermen, zal het volledige begrip er niet komen.

(Defensie 2006, p. 4)

Deze nadelen werden voor lief genomen, want “begrip leidt tot waardering” (p. 6). Transparante en regelmatige communicatie met de media, over goede en slechte zaken, moest er voor zorgen dat er begrip en waardering zou zijn voor de missie in Afghanistan.

De transparantie van Defensie werd echt al in juli 2007, kort na de zware gevechten in de slag om Chora, in een artikel in het NRC Handelsblad in twijfel getrokken. Met name het taalgebruik van Defensie werd door de auteurs bekritiseerd. Defensie zou zich transparant voordoen, maar tegelijkertijd allerlei zaken verhullen:

(2) Sterker: het woord 'Talibaan' wordt zo veel mogelijk vermeden. In brieven aan de Tweede Kamer staat meestal de afkorting OMF: Opposing Militant Forces – een militair begrip dat op álle mogelijke tegenstanders in Afghanistan kan slaan en daarom meer verhuult dan duidelijk maakt. Wekelijkse persberichten spreken niet van gevechten, maar van 'vuurcontacten met de tegenstander'.

(Derix & Müller 2007)

Volgens de auteurs zou Defensie bepaalde woorden vermijden en daarvoor in de plaats vage termen gebruiken, zodat Defensie een eigen beeld van werkelijkheid kan schetsen. In plaats het verschil tussen beeld en realiteit te verkleinen, vergrootte Defensie het juist. Dat kon ongemerkt gebeuren omdat journalisten niet in staat waren om zelf onafhankelijke waarnemingen te doen. Er kwamen wel eens berichten van de Taliban of Al Qaida naar buiten, maar die waren nog minder te vertrouwen dan de berichtgeving van Defensie, aldus de auteurs. Het is mogelijk dat de houding van Derix en Müller samenhangt met het beperkte vertrouwen dat Nederlanders in het algemeen hebben in militaire instituties,¹ maar het zijn niet alleen journalisten die vinden dat Defensie door haar woordkeus het publiek beïnvloedt, ook politici en wetenschappers hebben commentaar.

In de zomer van 2010 werden naar aanleiding van gelekte informatie Kamervragen gesteld over een incident in 2007 waarbij Afghaanse burgers betrokken waren. Volgens onder andere Alexander Pechtold had Defensie wel melding gemaakt van het incident in een Kamerbrief, maar was daar bij niet gesproken over burgerslachtoffers (D66 2010). In antwoord op de Kamervragen verklaarden de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken het volgende:

(3) Hieruit [uit het onderzoek] is gebleken dat vier lokale burgermilitieleden, in de Kamerbrief aangeduid als tribale strijders, zijn omgekomen en zeven anderen gewond zijn geraakt door Nederlandse inzet. Deze militieleden streden aan de zijde van de belaagde Afghaanse politie. (...) De registratie van slachtoffers is in de Afghaanse praktijk omgeven met onzekerheden. Regelmatig kan niet worden vastgesteld of een slachtoffer een burger is of een vijandelijke strijder. Evenzo is veelal moeilijk na te gaan of een slachtoffer is gevallen ten gevolge van Nederlandse inzet.

(Kamerstuk 27 925 nr. 403)

De Kamer was dus volgens de ministers wel volledig en juist geïnformeerd, want burgermilitieleden zijn tribale strijders. Toch hadden Kamerleden door de woordkeus in de Kamerbrief van 23 maart 2007 niet begrepen dat het om burgers ging. Al dan niet opzettelijk is er verschil ontstaan tussen beeld en realiteit.

Een derde voorbeeld van kritiek op het taalgebruik van Defensie komt uit academische hoek. Ko Colijn, bijzonder hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de Erasmus Universiteit, sprak bij de opening van een fototentoonstelling over het Nederlandse leger in november 2009

¹ Volgens Sion (2007, p.97-98) hebben Nederlanders minder vertrouwen in de Nederlandse krijgsmacht dan Britten, Fransen en Amerikanen in hun krijgsmachten.

over de manier waarop door Defensie over oorlog gesproken wordt. Het taalgebruik van Defensie is volgens hem eufemistisch:

(4) Maar buiten de kooi wacht ons weer een illusie, want alles wat daar gebeurt blijkt ook te zijn besmet door het virus van de beschaving – het slagveld heet 'theater' en is geadministreerd in de eufemismen van het moderne krijgsbedrijf: verlofregels tijdens het vechten, van Defensiewege verstrekte belbundels, kerstgroetregelingen voor het thuisfront, gemodereerde digitale condoleanceregisters, de patrouilles waarbij je niet gewoon wordt opgeblazen door een bom maar waarbij je boekhoudkundig als KIA (killed in action) betrokken raakt in een zogenaamde TIC (gevechtscontact met wapeninzet). Want oorlog en bommen bestaan niet in de *Brave New World* – in de eenentwintigste eeuw voer je geen oorlog maar je stabiliseert, buiten de poort van Kamp Holland fluiten de kogels je niet om de oren maar je begeeft je in het 'hogere geweldsspectrum'. Leed en pijn schokvrij verpakt in bobbeltjesplastic, oorlog gewikkeld in kerstpapier.

(Colijn 2009)

Het is bekend dat eufemismen volop gebruikt worden wanneer er over oorlogssituaties gesproken wordt. Mensen vinden het vaak oncomfortabel of ongepast om zonder omhaal over de gevaarlijke en vaak bloederige gebeurtenissen te spreken. Militair taalgebruik is er niet alleen op gericht om de communicatie in een grote, complexe organisatie efficiënt te laten verlopen, het zorgt er tegelijkertijd voor dat afschuwelijke acties en ervaringen neutraal weergegeven kunnen worden (Ben-Ari 1998, p.11). Zowel de eigen eenheden als de vijand worden gedepersonaliseerd en geobjectificeerd, vaak door ze voor te stellen als machines die een specifieke taak uitvoeren. Commandanten en militairen kunnen hierdoor hun emoties beter in toom houden, zelfs in zeer intensieve gevechtssituaties (Ben-Ari 1998, p. 34-36, 86-87).

Wanneer het handelen van individuen in oorlogssituaties omschreven wordt en de metafoor van de 'eenheid als machine' niet opgaat, wordt vaak gebruik gemaakt van eufemismen om het verhaal niet te schokkend te laten zijn. In zijn boek *The Face of Battle* merkt militair historicus John Keegan zijdelings op dat tijdens de Eerste Wereldoorlog bij voordrachten voor decoraties zelden het woord 'kill' gebruikt wordt; in plaats daarvan wordt gebruikt gemaakt van de neutralere termen 'account for', 'dispatch' of 'dispose of'. Dat is opmerkelijk omdat de meeste soldaten in de Eerste Wereldoorlog juist gedecoreerd werden voor het doden van vijandelijke militairen (Keegan 1976, p.315).

Mensen kunnen eufemismen ook gebruiken om het eigen handelen tegenover zichzelf te verantwoorden. De literair aangelegde journalist James Fenton was kort na de val van Saigon in de Amerikaanse ambassade, die op dat moment geplunderd werd. Hij omschreef zijn ervaringen:

(5) On the first floor there was more room to move, and it was here I came across the Embassy library. I **collected** the following items: one copy of *Peace Is Not At Hand* by Sir Rober Thompson, one of the many available copies of *The Road From War* by Rober Shaplen, Barrington Moore's *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (I had been meaning to read it for some time), a copy of a pacification report from 1972 and some Embassy notepaper. Two things I could not **take** (by now I was not just pretending to **loot** – I had become quite involved): a reproduction of an 1873 map of Hanoi, and a framed quotation from Lawrence of Arabia, (...).

(Fenton 1985, mijn nadruk)

Wat Fenton in deze passage treffend weet te beschrijven is hoe hij door de situatie meegesleept werd en wat zijn gedachtegang daarbij was. Eerst probeert hij zijn daden nog voor zichzelf te verantwoorden door te doen alsof hij boeken afhaalt bij de bibliotheek, door het standaardwoord '*collected*' te gebruiken, maar even later omschrijft hij het toch met het wat meer geladen woord '*take*', waarna al snel de bekentenis komt dat het toch echt om plunderen ging.

Tenslotte worden eufemismen gebruikt wanneer politici militaire situaties bespreken, vooral als ze verantwoordelijkheid willen vermijden. Zo wordt vaak gebruik gemaakt van de term 'etnische zuiveringen' waar de term 'genocide' ook van toepassing zou kunnen zijn. 'Etnische zuiveringen' is niet alleen een verzachtende uitdrukking, het heeft als bijkomend voordeel voor politici dat het geen gedefinieerde oorlogsmisdaad is. 'Genocide' daarentegen is de zwaarst mogelijke oorlogsmisdaad, waar iedereen moreel verplicht is om tegen op te treden:

(6) During the Bosnian War, most journalists and state officials too readily adopted the Serbian euphemism 'ethnic cleansing' to describe the horrors that were taking place. The use of this label enabled Western governments to avoid the groundswell of public opinion that would likely have arisen had they invoked the more accurate, morally resonant word 'genocide'. It may even have been an attempt by those same governments to shirk their responsibility 'to prevent and to punish' genocide under Article I of the Genocide Convention.

(Byers 2005, p. 21)

Een studie van de toespraken van Amerikaanse afgevaardigden liet zien dat ze hun taalgebruik aanpasten aan de context, waarbij eufemismen gebruikt wanneer het gevoelige zaken betrof en dysfemismen (versterkende termen) bij zaken waarvoor ze aandacht en steun zochten (Beer 2001, p. 137).

Uit het voorgaande is gebleken dat eufemismen op elk niveau gebruikt worden. Op het politiek-strategische niveau, het operationele niveau en het tactische niveau dienen eufemismen hetzelfde doel: het afschermen van een individu of de organisatie van de gruwelijkheden van oorlog. Daarmee is echter niet gezegd dat er alleen maar eufemismen gebruikt worden: sommige vaktaal maakt een onderscheid dat voor leken moeilijk te zien is, waardoor het een eufemisme lijkt. Om de verwarring nog groter te maken zijn sommige woorden die als eufemisme gebruikt worden ook vaktaal. In (6) wordt 'etnische zuiveringen' gebruikt als eufemisme voor 'genocide', maar 'genocide' is een specifieke term die precies gedefinieerd is terwijl 'etnische zuiveringen' een bredere, vagere term is. Er kunnen dus situaties zijn waar sprake is van 'etnische zuiveringen' maar niet van 'genocide', in zulke gevallen wordt er dan ook geen eufemisme gebruikt.

Iets dergelijks doet zich voor in (2), waarin de auteurs klagen dat Defensie 'OMF' gebruikt in plaats van 'Taliban'. Zoals de auteurs zelf opmerken slaat 'OMF' op "alle mogelijke tegenstanders in Afghanistan", waar de Taliban door inclusie deel van uitmaken: Taliban \subset OMF. Niet in alle gevallen waar Defensie spreekt van 'OMF' hoeft dus sprake te zijn van Taliban, er kan ook sprake zijn van andere georganiseerde strijdkrachten zoals die van Al Qaida of Hezb-e Islami/Gulbuddin, of van losse bendes of lokale milities. In de praktijk worden 'Taliban' en 'OMF' uitwisselbaar gebruikt, ook door militairen. Zo werd het inlichtingendocument waarin de tactieken van de OMF omschreven werden – met de officiële titel "*Afghanistan: Opposing Militant Forces (OMF). Tactics, Techniques, and Procedures*" (National Ground Intelligence Center 2004) – door Nederlandse officieren informeel het 'Handboek Taliban' genoemd.

Dat 'OMF' gebruikt kan worden volgens formele definitie, als eufemisme of als informeel synoniem, kan tot interpretatieproblemen leiden. Een Nederlandse militair die in een interview zijn betrokkenheid bij de Slag om Chora omschreef, zei:

(7) Toen Chora onder zware druk kwam te staan van de OMF, hebben wij samen met het KCT een poging gedaan die druk te verlichten door in de Baluchivallei de vijand aan ons te binden. Tijdens deze actie zijn we op een gegeven moment verschillende uren achter elkaar in gevecht geweest met de Taliban.
(“Ooggetuigen” 2010)

Is deze militair hier zo selectief in zijn woordkeus, en zo zeker van zijn handelingen, dat hij bedoelt te zeggen dat er meerdere typen OMF actief waren rond Chora, maar dat hij alleen op Talibanstrijders geschoten heeft? Dat is zeer onwaarschijnlijk, al is het maar omdat het zeer moeilijk is om op afstand vast te stellen tot welke groepering een bepaalde strijder behoort. Formeel gezien had hier twee keer 'OMF' gestaan moeten hebben, maar blijkbaar vinden militairen het geen probleem om 'OMF' en 'Taliban' als synoniem te gebruiken wanneer ze onder elkaar praten. Als er echter twee keer 'OMF' had gestaan, wat formeel juist is, dan was de vraag gerezen of de militair zich eufemistisch uitdrukte. De lezer zou dan kunnen denken dat 'OMF' gebruikt werd om te verhullen dat het om Taliban ging.

Naar aanleiding van de in de hierboven genoemde opmerkingen kan de vraag gesteld worden of het taalgebruik van Defensie inderdaad eufemistisch is. Hebben de eufemismen dan ook het effect dat de ontvanger op een gepaste manier geïnformeerd wordt, of verhinderen ze juist een goed begrip van het gezegde, zoals afgeleid kan worden uit (2) en (4)?² Deze vragen vormen de aanleiding tot dit onderzoek.

² Volgens Renkema (2004) is nog nooit overtuigend bewezen dat eufemismen een positief effect hebben op de attitude van ontvangers.

2. Theoretisch kader

2.1 Definitie van eufemismen

Het is niet gemakkelijk om een goede definitie te geven van 'eufemisme'. In het algemeen worden eufemismen gezien als verzachtende termen of uitdrukkingen zijn die een gebeurtenis of stand van zaken beschrijven. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van verschillende stijlfiguren, zoals metaforen, synoniemen en omschrijvingen (Braet 2007, p.109). Deze algemeen geaccepteerde definitie (vgl. Renkema 2002, p.105) voldoet voor dagelijks gebruik maar leidt tot problemen bij wetenschappelijk gebruik omdat er geen criterium is om vast te stellen of een bepaalde uitdrukking een verzachtende omschrijving is of gewoon een andere omschrijving. Bovendien is het mogelijk dat de zender een uitdrukking wel verzachtend vindt en de ontvanger niet, of andersom. De definitie moet daarom uitgebreid worden.

In hun boek *Euphemism and Dysphemism* (1991) geven Allan en Burridge een definitie van 'eufemisme' die explicieter is:

(8) "A euphemism is used as an alternative to a dispreferred expression, in order to avoid possible loss of face: either one's own face or, through giving offense, that of the audience, or of some third party."
(p. 11)

In deze definitie zijn twee criteria opgenomen. Het eerste criterium stelt dat een eufemisme gebruikt moet worden in plaats van een andere, onwenselijke uitdrukking. Hiermee wordt duidelijk vastgesteld dat er sprake moet zijn van een vervanging om iets een eufemisme te laten zijn, een verzachtende toevoeging is niet voldoende. Een voorbeeld: de actieve levensbeëindiging van een ernstig zieke persoon door een arts kan omschreven worden als een 'humane dood' of als 'euthanasie'. In dit geval is 'humane dood' geen eufemisme omdat de onwenselijke term niet vermeden wordt; 'euthanasie' daarentegen is wel een eufemisme, omdat het het woord 'dood' vermijdt.

Het tweede criterium is dat een eufemisme wordt gebruikt om gezichtsverlies van de zender, ontvanger of derden te voorkomen. Daaruit volgt dat de zender bewust gebruik maakt van het eufemisme. Voor de definitie maakt het niet uit dat bij wie gezichtsverlies voorkomen wordt, bij de zender, de ontvanger, of iemand anders. Onderzoek van McGlone en Batchelor (2003) wijst er

echter op dat vooral het beperken van eigen gezichtsverlies een belangrijke motivatie is bij het gebruik van eufemismen. In de praktijk zal dus het beperken van het eigen gezichtsverlies vaker voorkomen dan het beperken van het gezichtsverlies van een ander.

Uit het tweede criterium volgt dat er geen sprake is van een eufemisme als er geen indicatie is van mogelijk gezichtsverlies, of als een uitdrukking niet bewust als vervanging wordt gebruikt. De militair die in (7) vertelt over zijn optreden in de Chora-vallei zal niet eerst 'OMF' gezegd hebben en daarna 'Taliban' om gezichtsverlies te voorkomen; het is waarschijnlijk dat hij bij het spreken van deze woorden zich niet eens bewust was van het feit dat hij het zo zei. Daarom is 'OMF' in dit geval geen eufemisme, ook al is er wel sprake van vervanging. Hieruit blijkt ook dat eufemismen contextafhankelijk zijn. Bepaalde woorden zijn in de ene context wel eufemistisch, terwijl ze in een andere context niet eufemistisch zijn. 'Context' betekent in dit geval niet alleen de situatie waarin het woord gebruikt wordt, maar ook de stijl of sociale klasse van een taalgebruiker (Allan & Burridge 1991, p. 20-21).

De definitie van Allan en Burridge wordt vaak gebruikt in wetenschappelijk onderzoek (zie bijvoorbeeld Chamizo Domínguez, 2009) maar heeft als nadeel dat er nog steeds sprake kan zijn van een verschil in interpretatie tussen de zender en de ontvanger. Beatrice Warren (1992) heeft in haar onderzoek dit probleem proberen te omzeilen door de volgende definitie te hanteren: “*we have a euphemism if the interpreter perceives the use of some word or expression as evidence of a wish on the part of the speaker to denote some sensitive phenomenon in a tactful and/or veiled manner*”. Een eufemisme wordt hier gedefinieerd vanuit het perspectief van de ontvanger. Als die het idee heeft dat de uitdrukking verzachtend bedoeld is door de zender dan is er sprake van een eufemisme; of de zender daadwerkelijk die bedoeling had wordt in het midden gelaten. Deze definitie maakt het onderzoek misschien makkelijker – er kan door ondervraging van de ontvanger vastgesteld worden of er sprake is van een eufemisme – maar het komt erg gekunsteld over. De definitie van Warren zelf geeft al aan dat het bij een eufemisme werkelijk gaat om de wens van de spreker (“*perceives (...) as evidence of a wish on the part of the speaker*”) om iets verzachtend uit te drukken, net als in de definitie van Allan en Burridge.

Het is niet juist om uitsluitend de interpretatie van de ontvanger als graadmeter te nemen terwijl de wens van de zender bepalend is. In dit onderzoek zal dan ook de definitie van Allan en Burridge in (8) als uitgangspunt genomen worden. In de volgende sectie wordt gekeken naar de constructie van eufemismen. Daarbij zal het probleem van de interpretatie van eufemismen verder aan bod komen, want zoals gebleken is uit bovenstaande discussie, is het moeilijk om vast te stellen wat de bedoeling is van zender.

2.2 Onderzoek naar eufemismen

Woorden uit de woordcategorieën nomina, verba en adjectiva worden dikwijls gedefinieerd in termen van denotatie (Saeed 2003, p. 23-24). 'Denotatie' is de letterlijke betekenis van een woord, het is een verwijzing naar een bepaald object of concept. Zo verwijst het woord 'boek' naar een object met pagina's met tekst met daaromheen een kaft. Naast denotatie hebben woorden ook een connotatie. 'Connotatie' is informatie over het object of concept die niet tot de letterlijke betekenis hoort; informatie die is opgebouwd door kennis, ervaringen, gedachten en (voor-)oordelen betreffende het object of concept (Allan 2007). Bij 'boek' wordt naast het fysieke object waar naar verwezen wordt bijvoorbeeld ook gedacht aan dat het een inhoud heeft die interessant of vermakend is. Wellicht dat er ook een associatie opgeroepen wordt met de favoriete plek om een boek te lezen.

De connotatie van een woord staat niet vast. Het verschilt per gemeenschap en kan in de loop van tijd veranderen. Het woord 'boek' heeft voor een middelbare scholier die een hekel heeft aan lezen een andere connotatie dan voor een neerlandicus. Verder zijn boeken tegenwoordig in overvloed beschikbaar voor alle lagen van de bevolking, terwijl ze enkele honderden jaren geleden alleen voor de elite waren. De connotatie is in die periode veranderd, want er wordt heel anders aangekeken tegen objecten die alleen beschikbaar zijn voor de elite dan tegen objecten die iedereen gemakkelijk kan krijgen. Omdat de connotatie afhangt van de houding van de gemeenschap, kan het van gemeenschap tot gemeenschap of van periode tot periode verschillen (Allan 2007).

Bij eufemismen wordt negatieve connotatie vermeden (Allan en Burridge 1991, p. 26); er wordt een woord met een andere connotatie gebruikt om de boodschap te verzachten. Een woord met een bepaalde denotatie en connotatie, bijvoorbeeld 'ruzie', wordt vervangen door een woord met vrijwel dezelfde denotatie maar een andere connotatie, bijvoorbeeld 'woordenwisseling'. In een ruzie worden vaak op een ongepaste manier woorden gewisseld; door het gebruik van 'woordenwisseling' wordt nog steeds verwezen naar de wisseling van woorden, maar wordt de manier waarop dat gebeurt in het midden gelaten. Daardoor wordt voorkomen dat het ongepaste aspect door connotatie opgeroepen wordt. Soms kan zelfs een voor het publiek nieuw woord gebruikt worden, bijvoorbeeld door het gebruik van jargon, waardoor er helemaal geen connotatie is.

Eufemismen doorlopen een bepaald patroon in de taal. Elk eufemisme begint of is ooit begonnen als een innovatie, die voor een juiste interpretatie contextafhankelijk is. Als een bepaald woord regelmatig als eufemisme gebruikt wordt, raakt het ingeburgerd en is de betekenis algemeen bekend; het is dan een conventioneel eufemisme (Warren 1992). Na verloop van tijd

kan een eufemisme zo geassocieerd raken met datgene wat vermeden wordt dat het zijn eufemistisch vermogen kwijtraakt (Allan 2007, Chamizo Domínguez 2009). Het wordt dan een 'dood eufemisme' genoemd (Warren 1992). Zo was het woord 'sneuelen', "sterven op het slagveld", ooit eufemistisch, maar tegenwoordig wordt het niet meer als een eufemisme gezien. Het *Van Dale Modern Eufemismenwoordenboek* (2008) heeft zelfs diverse termen die als eufemisme gebruikt worden voor 'sneuelen'. Het woord 'sneuelen', dat diende om een ander woord te vermijden, wordt nu dus zelf vermeden.

Allan (2007) stelt dat het niet de denotatie maar de connotatie is die vermeden wordt met het gebruik van eufemismen. Volgens Casas Gómez (2009) is het echter ook mogelijk dat de denotatie vermeden wordt. In dat geval is niet de connotatie van een woord het probleem, maar het object of concept waar het woord naar verwijst. Casas Gómez noemt dat een "verboden realiteit". Er kan naar zo'n verboden realiteit verwezen worden door die op zo'n manier te conceptualiseren dat bepaalde aspecten onderdrukt worden. Als een huisdier naar de dierenarts wordt gebracht om gedood te worden, dan wordt er meestal gezegd dat het dier een 'spuitje' krijgt. Het is echter helemaal niet zo relevant hoe het dier gedood wordt, de boodschap is dat het gedood wordt. Door echter te verwijzen naar het object 'spuitje' – met een verkleinwoord en zonder de inhoud van het spuitje te noemen – wordt vermeden dat het daadwerkelijk doodmaken van het dier genoemd moet worden.

Het 'spuitje' vormt in dit voorbeeld een *pars pro toto* voor een standaard situatie waar de meeste mensen bekend mee zijn. In de cognitieve linguïstiek wordt dit een '*idealized cognitive model*' (ICM) genoemd. ICMs zijn complexe, gestructureerde eenheden die gevormd worden door *frames*, schema's en *mappings* (Lakoff 1987, p. 68). In het voorgaande voorbeeld zou het ICM bestaan uit de volgende serie gebeurtenissen of handelingen:

- Het huisdier is ziek.
- Het huisdier wordt naar de dierenarts gebracht.
- De dierenarts geeft het huisdier een spuitje.
- Het dier gaat dood.

Dit ICM is een standaard scenario waar vrijwel iedereen mee bekend is. In plaats van naar het hele ICM te verwijzen of naar het resultaat ervan, het dode huisdier, wordt verwezen naar één handeling uit de serie. Het noemen van deze handeling roept dan het hele scenario op bij de ontvanger (Lakoff 1987, p. 78), zonder dat direct verwezen wordt naar het doodmaken of doodgaan van het huisdier. Dankzij het ICM kan met 'spuitje' naar de hele situatie verwezen worden, terwijl bezwaarlijke denotaties en connotaties vermeden worden.

2.3 Constructie van eufemismen

Eufemismen kunnen op verschillende manieren geconstrueerd worden. Er is in de literatuur geen algemeen geaccepteerd indelingssysteem, vaak wordt volstaan met een opsomming van mogelijke vormen of wordt slechts één vorm onderzocht. Er zijn een paar voorstellen voor indelingen gedaan. Burridge (2006) noemt de volgende 'typen' eufemismen:

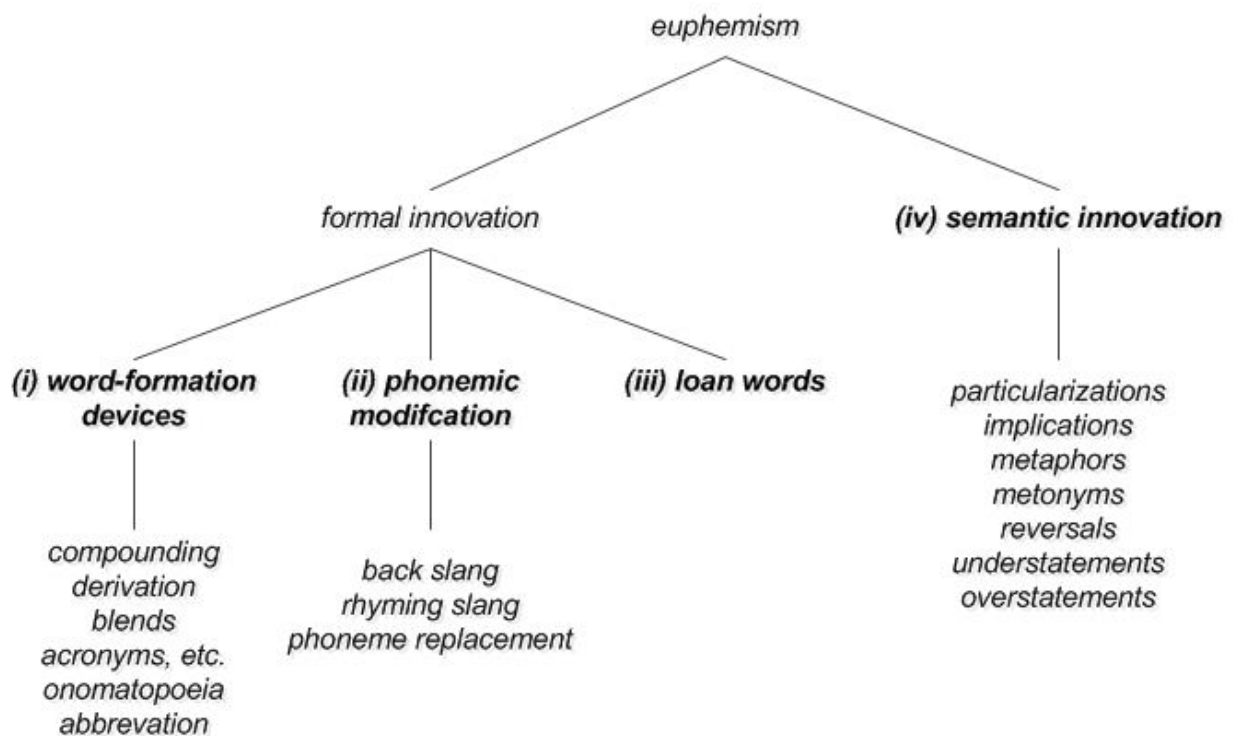
(9)	<i>Shortenings</i>	– afkortingen, acroniemen, weglatingen
	<i>Circumlocution</i>	– langdradig taalgebruik
	<i>Remodeling</i>	– fonologische vervormingen, alliteratie, <i>blending</i>
	<i>Semantic Change</i>	– metaforen, metoniemen, vervangingen
	<i>External Borrowing</i>	– leenwoorden uit het buitenland
	<i>Internal Borrowing</i>	– leenwoorden uit jargon of straattaal

Deze indeling is een verbeterde versie van de indeling die Allan en Burridge in hun boek uit 1991 hanteerden, maar de indeling is nog weinig systematisch. De laatste twee typen lijken zo op elkaar dat ze beter als twee subcategorieën onder '*borrowing*' hadden kunnen staan. Verder is '*semantic change*' veel breder dan de andere typen, de eerste drie typen zouden dan ook samengevat kunnen worden onder een kopje als '*lexical change*'.

Warren (1992) heeft een meer systematische indeling gemaakt van manieren om eufemismen te vormen, waarbij zij gebruik heeft gemaakt van vier categorieën, die genummerd en vetgedrukt zijn in figuur 1. In de figuur valt meteen op dat de vierde categorie, '*semantic innovation*' van een andere orde is dan de andere drie. Waar de eerste drie subcategorieën zijn van '*formal innovation*', valt '*semantic innovation*' direct onder de hoofdcategorie van eufemismen. Warren geeft helaas geen verklaring waarom ze daarvoor heeft gekozen.

In de indeling van Warren zijn, behalve '*circumlocution*', alle typen van Burridge gemakkelijk terug te vinden. '*Shortenings*' valt onder (i), '*remodeling*' onder (ii), '*semantic change*' onder (iv) en de twee '*borrowing*' typen onder (iii). '*Circumlocution*', het omschrijven van een concept of de eigenschappen van een concept, zou het best passen in de vierde categorie, al wordt het door Warren daar niet genoemd.

Figuur 1 – Indeling van eufemismen volgens Warren (1992)

Noot: Warren deelt 'abbreviation' in bij (ii), maar merkt daarbij op dat het ook bij (i) kan. Het staat hier bij (i) zodat het overeenkomt met Burridge (2006).

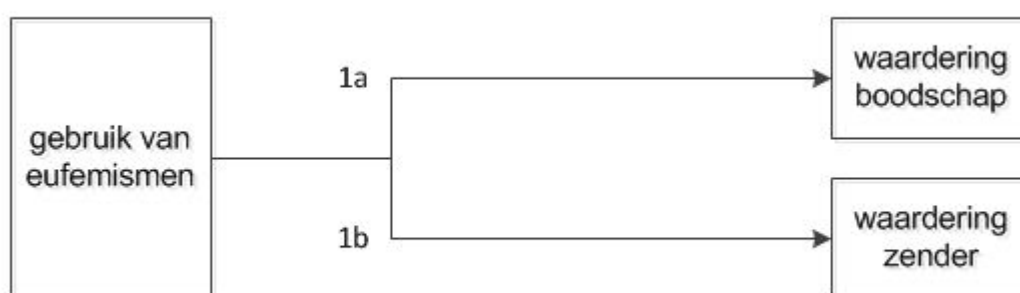
2.4 Het onderzoek

De aanleiding betoogt dat eufemismen een communicatief doel kunnen dienen, maar er is ook vastgesteld dat het gebruik van eufemismen op de manier waarop Defensie dat doet door sommigen afgekeurd wordt. Renkema (2004) wijst er ook op dat eufemismen geen positief effect hoeven te hebben. Het gebruik van eufemismen kan ertoe bijdragen dat een zender beter voldoet aan de Griceaanse maxims van kwaliteit en kwantiteit. Ze zorgen ervoor dat de relevante aspecten van de boodschap overkomt bij de ontvanger zonder dat er teveel informatie gegeven wordt over ongewenste aspecten. Door een ongewenste of ongepaste 'verboden realiteit' te verhullen voorkomen eufemismen dat er een ongemakkelijke situatie ontstaat; dit leidt tot de verwachting dat het gebruik van eufemismen meer gepast gevonden zal worden en zal leiden tot een betere waardering van de zender. In dit onderzoek wordt daarom het effect gemeten van het gebruik van eufemismen op de gepastheid van de boodschap en de waardering van de zender door de ontvanger.

Hypothese 1a – Het gebruik van eufemismen heeft een positief effect op de waardering van de boodschap.

Hypothese 1b – Het gebruik van eufemismen heeft een positief effect op de waardering van de zender.

Figuur 2a – Conceptueel model van hypothese 1a en 1b

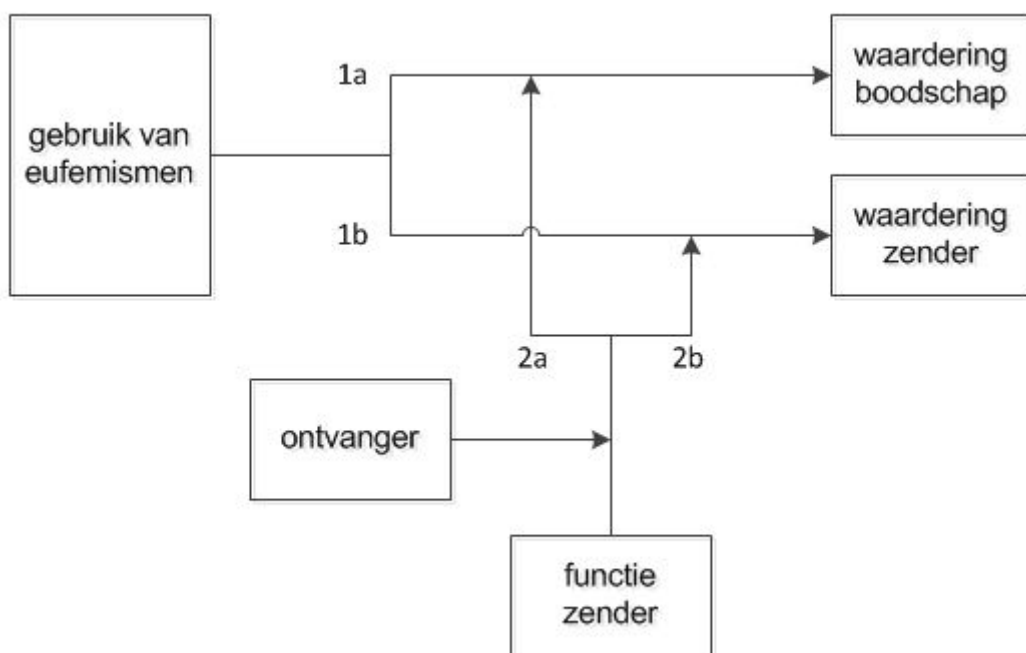

Bij dit hoofdeffect zou een moderator een rol kunnen spelen. De eerste is hierboven al aangestipt: de functie van de zender. Het vermijden van bepaalde woorden en het gebruik van jargon kan door ontvanger ook gezien worden als een schending van de Griceaanse maximes van kwaliteit of kwantiteit. Die maximes gaan uit van een coöperatieve relatie tussen zender en ontvanger en als niet aan de maximes voldaan wordt, zal de ontvanger de motieven van de zender in twijfel trekken. Het is daarom mogelijk dat het gebruik van eufemismen in bepaalde gevallen als minder coöperatief en dus minder oprecht beleefd wordt, wat ook gebleken is uit het commentaar van sommige journalisten op de persberichten van Defensie. De verwachting is dat de functie van de zender hierbij een belangrijke rol speelt: de motieven van een persvoorlichter achter een bureau zullen met name door burgers eerder in twijfel getrokken worden dan de motieven van een militair die oorlogssituaties van dichtbij heeft meegemaakt. Bij militaire ontvangers hoeft dit effect niet voor te komen, omdat zij bekend zijn met en gewend zijn aan het taalgebruik van Defensie, waardoor zij het niet als oncoöperatief zullen zien.

Hypothese 2a – Het gebruik van eufemismen door persvoorlichters van Defensie wordt door burgers minder gepast gevonden dan het gebruik van eufemismen door militairen.

Hypothese 2b – Het gebruik van eufemismen door persvoorlichters van Defensie leidt bij burgers tot een lagere waardering van de zender dan het gebruik van eufemismen door militairen.

Figuur 2b – Conceptueel model van hypothese 1a, 1b, 2a en 2b

Bij hypothese 2 is aangegeven dat er bij burgers modererende effecten verwacht worden, die niet verwacht worden bij militairen. Hoewel er verder geen hypothesen gevormd zijn over verschillen tussen deze groepen, wordt niet uitgesloten dat er wel verschillen zijn. In dit opzicht kan het onderzoek als exploratief beschouwd worden.

3. Methode

3.1 Materiaal

Er zijn voor het onderzoek twee teksten samengesteld die gebeurtenissen beschreven tijdens de Slag bij Chora in de zomer van 2007 in Uruzgan, Afghanistan. Tijdens die slag voerde het Nederlandse leger de zwaarste gevechten sinds de Korea-oorlog (Müller 2008), waardoor de gebeurtenissen zich bijzonder goed lenen voor eufemistisch taalgebruik. Er is gekozen om zelf teksten samen te stellen omdat bestaande teksten te lang waren of niet genoeg mogelijkheden boden voor manipulatie van de variabelen. De teksten zijn gebaseerd op Kamerbrieven, persberichten van Defensie en verslagen in week- en maandbladen van (onderdelen van) Defensie. In bijlage A staan de volledige teksten en zijn de belangrijkste bronnen vermeld.

In de teksten is vervolgens gezocht naar uitdrukkingen die vervangen konden worden – het eerste criterium in de in (8) genoemde definitie van eufemismen – door andere, meer directe woorden die geen voorkeur genieten – het tweede criterium van de definitie van eufemismen. Een complicerende factor is echter dat vormveranderingen zoals afkortingen en acroniemen niet per se eufemistisch hoeven te zijn, maar ook gebruikt kunnen worden omdat ze efficiënter zijn. Om verwarring tussen efficiënt en eufemistisch gebruik te voorkomen, is in deze studie zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van eufemismen gevormd door semantische verandering.

Het is in de tweedeling die Warren heeft gemaakt in de manier waarop eufemismen gevormd worden mogelijk dat eufemismen in meer dan één categorie vallen. Als de term 'OMF' bijvoorbeeld als een eufemisme voor 'Taliban' gebruikt wordt, is er vanwege het gebruik van een algemenere term sprake van semantische verandering (Figuur 1, iv), maar het is ook geleend uit het Engels (Figuur 1, iii) en bovendien een afkorting (Figuur 1, i). Zolang semantische verandering onderdeel is van het geheel, past het eufemisme in dit onderzoek.

De eerste tekst bevatte acht uitdrukkingen die gemanipuleerd konden worden, de tweede elf; deze uitdrukkingen zijn vervolgens vertaald naar een neutrale vorm door de onderzoeker. Tabel 1 geeft de uitdrukkingen weer in de eufemistische en de neutrale vorm. De 'vertaling' is contextafhankelijk, waardoor enige interpretatie nodig is geweest. Zo is 'gedirigeerd' in de ene tekst vervangen door 'gestuurd' en in de andere door 'aangestuurd'. Typisch militaire uitdrukkingen zoals '*blue-on-blue*', 'steun' en 'slijtage' zijn omgezet in meer bekende termen. Alle neutrale vormen zijn helderder en directer dan de eufemismen. Bij sommige vormen is een bepaald aspect benadrukt, zoals bij 'militie' en 'burgermilitie'; een militie bestaat per definitie uit burgers,

'burgermilitie' is dan ook tautologisch. 'Militie' is echter niet zo'n algemeen bekend begrip dat alle lezers het kennen, waardoor 'burgermilitie' voor veel mensen de inhoud beter dekt. De meest liberale vervanging is die van 'OMF' met 'Taliban'. Hoewel dit formeel niet dezelfde concepten zijn, worden ze wel regelmatig als synoniem gebruikt. Zie het theoretisch kader voor een discussie hierover.

Eufemisme – Neutrale vorm	Tekst
bestrijden – bestoken	1
collateral damage – slachtoffers	1
gedirigeerd – gestuurd	1
los te laten – op te geven	1
milities – burgermilities	1
uitgeschakeld – gedood of gewond	1
voor hun rekening genomen – heroverd	1
OMF – Taliban	1 + 2
aangegrepen – bestookt	2
<i>blue-on-blue</i> situaties – vuur op eigen eenheden	2
de steun – beschietingen	2
dusdanige slijtage – dusdanig aantal slachtoffers	2
gedirigeerd – aangestuurd	2
geneutraliseerd – uitgeschakeld	2
gevechtscontact – gevechten	2
hevig gevechtscontact – hevige gevechten	2
inzetgebied – strijdgebied	2
steun – vuursteun	2

De teksten zijn systematisch gevarieerd in de vragenlijsten. Elke participant kreeg eufemismen in de ene tekst en neutrale termen in de andere. De zenders van de teksten waren gefingeerd. Bij alle participanten werd de eerste tekst toegeschreven aan Sjaak de Kort en de tweede aan Geert Wouterse, maar de functie van deze personen werd gevarieerd. Als Sjaak de Kort persvoorlichter was, was Geert Wouterse een kolonel en vice versa. Zo zijn er vier versies (2 x 2) van de vragenlijst samengesteld.

3.2 Instrumentatie

De reacties van de participanten op de teksten zijn gemeten aan de hand van een vragenlijst. De vragenlijst is gebaseerd op een vragenlijst die samengesteld en gevalideerd bij onderzoek tijdens het college Practicum Interview & Enquête (2008-2009) van Carel van Wijk en Peter Broeder. Een vergelijkbare vragenlijst is gebruikt in experiment 1 van Kloet, Renkema en Van Wijk (2003), waarin onderzoek is gedaan naar het effect van spelfouten op de tekstwaardering en het imago van de zender. Het onderzoek in Practicum Interview & Enquête was naar dat experiment gemodelleerd. In het onderzoek werd onder andere de reactie van lezers op informeel en ruw taalgebruik gemeten; van dat deel is voor dit onderzoek gebruik gemaakt omdat informeel en ruw taalgebruik dysfemistisch, het tegengestelde van eufemistisch, is. De aanname is dat effecten van dysfemismen en eufemismen op dezelfde schaal meetbaar zijn, al zullen ze grotendeels tegengestelde effecten hebben.

Bij elke tekst werd de waardering van het bericht en het imago van de zender van het bericht gepeild door middel van 7-punts Likertschalen. De waardering van het bericht voorzag in vier factoren, te weten Informatief, Begrijpelijk, Aantrekkelijk en Gepast. Elke factor bestond uit drie items, met uitzondering van Gepast, dat had zes items: drie positief en drie negatief. Bij het imago van de zender werd uitgegaan van drie factoren: competent, aantrekkelijk en betrouwbaar. Elk van deze factoren bestond uit drie positieve en drie negatieve items.

De teksten werden voorafgegaan door een aantal algemene vragen naar persoonlijke gegevens – leeftijd, sexe, opleiding, wel of geen militair – en naar de opinie over de krijgsmacht. Deze opinievragen waren niet relevant voor de resultaten, maar waren opgenomen om de gedachten van de participanten te richten op het krijgsbedrijf voordat ze de teksten zouden lezen. Verder is de vragenlijst voorafgegaan door een inleiding met algemene informatie over het onderzoek en een invulinstructie. De vragenlijst werd afgesloten met een afsluitende tekst met informatie over de teksten en de onderzoeker. In bijlage B is een voorbeeld vragenlijst opgenomen.

3.3 Respondenten

De vragenlijst is voorgelegd aan 169 respondenten (80 M, 89 V) uit het hoger onderwijs. Daarvan waren er 86 militair (49 M, 37 V) en 83 burger (31 M, 52 V). De groep militairen bestond uit cadetten en adelborsten³ die aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) in Breda de

³ Officieren in opleiding worden bij de Landmacht, Luchtmacht, en Marechaussee 'cadetten' genoemd; bij de Marine worden ze 'adelborsten' genoemd. Zij krijgen aan de NLDA een wetenschappelijke opleiding op bachelorniveau.

opleiding Militaire Bedrijfswetenschappen volgen. De vragenlijst is aan hen door hun docent voorgelegd tijdens college. De groep burgers bestond uit studenten aan de Radboud Universiteit en de Universiteit van Tilburg. De vragenlijsten zijn door de onderzoeker voorgelegd aan de studenten tijdens college of in een eetzaal.

De groep militairen was erg uniform, vrijwel iedereen (98%) had VWO als hoogst afgeronde opleiding en de gemiddelde leeftijd was 21,5 jaar (min 19, max 26). Bij de burgers was er iets meer variatie: 55% had VWO als hoogst afgeronde opleiding en 36% HBO of WO; de gemiddelde leeftijd was 22,3 jaar (min 18, max 30).

3.4 Verwerking gegevens

Om de opzet van de vragenlijst te controleren is een factoranalyse uitgevoerd. Uit de factoranalyse bleek dat er bij de waardering van het bericht onvoldoende verschil was tussen de factoren Informatief en Begrijpelijk. Deze twee factoren zijn daarom samengevoegd tot één factor: Informatief. *Cronbach's α* was voor alle drie de factoren goed (tabel 2).

Tabel 2 – Samenstelling Waardering Bericht

Waardering bericht		
Factor	Items	<i>Cronbach's α</i>
Informatief	Zinnig	.862
	Verstandig	
	Bruikbaar	
	Helder	
	Goed te volgen	
Aantrekkelijk	Duidelijk	.858
	Rommelig	
	Slordig	
Gepast	Slecht verzorgd	.812
	Onbeschoft	
	Respectloos	
	Onbehouwen	
	Fatsoenlijk	
	Welgemanierd	
	Beschaafd	

Tabel 3 – Samenstelling Waardering Imago

Waardering imago zender		
Factor	Items	<i>Cronbach's α</i>
Competent	Deskundig	.829
	Scherpzinnig	
	Slim	
	Naïef	
	Onzorgvuldig	
Negatieve Aspecten	Onprofessioneel	.871
	Ordinair	
	Grof	
	Lomp	
Positieve Aspecten	Onbeheerst	.810
	Oprecht	
	Eerlijk	
	Openhartig	
	Vriendelijk	
	Aardig	
	Sympathiek	

De items voor de waardering van het imago van de zender kwamen minder goed uit de verf. De opzet voorzag in drie factoren, elk met positieve en negatieve aspecten. Alleen de factor Competent kwam goed uit de factoranalyse; de andere items waren geclusterd op basis van positieve en negatieve aspecten in plaats van op basis van de geplande factoren. Er is besloten om voor de analyse de geplande factoren te vervangen door een Positieve Aspecten en een Negatieve Aspecten factor (tabel 3), met weglating van de items 'ongrijpbaar' en 'dubbelzinnig'. In de discussie zal ingegaan worden op mogelijke oorzaken voor het ontbreken van de geplande factoren.

De verschillen in waardering van de tekst en het imago van de zender zijn met behulp van SPSS getoetst met een meerweg-MANOVA (Pillai's Trace) met als factoren Tekst (1 of 2), Eufemismen (wel of niet), Dienst (militair of burger), en Zender (persvoorlichter of kolonel). Uit een paarsgewijze vergelijking van de reacties op de twee teksten bleek dat er verschillend gereageerd was op de teksten (tabel 4).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>
Informatief (T1 – T2)	-0.44	1.46	-3.96*
Aantrekkelijk (T1 – T2)	-0.98	1.82	-7.03*
Gepast (T1 – T2)	-0.12	0.95	-1.65**
Negatief (T1 – T2)	-0.37	1.19	-4.08*
Competent (T1 – T2)	-0.43	1.19	-4.70*
Positief (T1 – T2)	-0.34	0.83	-5.39*
*p < .001; **p = .101			

Met uitzondering van Gepast werd bij de tweede tekst overal hoger (positiever) gescoord. Vanwege de systematische variatie van de variabelen werd een dergelijk verschil niet verwacht. Verdere analyse van de reacties op de teksten liet zien dat er vrijwel geen correlatie was tussen de reacties op de eerste tekst en de reacties op de tweede tekst (tabel 5). Daarom zijn bij de verwerking van de gegevens de reacties op de twee teksten behandeld als waren het onafhankelijke metingen. Elk item van de eerste tekst is samengevoegd met de items van de tweede tekst, zodat er voor elk item 338 reacties waren. Hoewel het formeel geen onafhankelijke metingen betrof, is dit te verantwoorden omdat er met dit tussen-proefpersonen model strenger getoetst wordt dan bij een binnen-proefpersoon model, waardoor de kans op valse positieve resultaten kleiner is.

Tabel 5 – Pearson correlaties tussen reacties op tekst 1 en tekst 2

		Tekst 1						Tekst 2					
		Inf.	Aan.	Gep.	Neg.	Com.	Pos.	Inf.	Aan.	Gep.	Neg.	Com.	Pos.
Tekst 1	Inf.	1	.67	.50	.39	.53	.47						
	Aan.		1	.51	.39	.45	.30						
	Gep.			1	.71	.48	.45			.30	.30		
	Neg.				1	.64	.37			.25	.38		
	Com.					1	.57						
	Pos.						1						.20
Tekst 2	Inf.							1	.70	.51	.41	.63	.41
	Aan.								1	.59	.58	.67	.34
	Gep.									1	.82	.62	.49
	Neg.										1	.69	.45
	Com.											1	.52
	Pos.												1

N = 169; alleen significante waarden ($p < .05$) zijn vermeld.

Vóór de verwerking van de resultaten is gecontroleerd of sexe of opleiding van invloed waren op de resultaten. Dat bleek niet het geval te zijn. Sexe is gecontroleerd door middel van een t-toets voor elke factor. Bij alle factoren bleef de p -waarde ver boven het traditionele significantieniveau van .05. Een eventueel effect van opleiding is gecontroleerd door een visuele inspectie van *error bars* (95% CI) in een grafiek. Daarbij bleek dat geen enkel opleidingsniveau afweek van andere niveaus. De homogeniteit van de variantie is voor alle afhankelijke variabelen getoetst door middel van Levene's Test; er bleken geen afwijkingen te zijn.

4. Resultaten

Uit de MANOVA kwamen effecten naar voren van de vier factoren Tekst ($F(6,317) = 14.57$, $p < .001$), Eufemismen ($F(6,317) = 5.98$, $p < .001$), Dienst ($F(6,317) = 5.05$, $p < .001$), en Zender ($F(6,317) = 3.82$, $p < .01$). Daarnaast waren er interactie-effecten tussen Tekst, Eufemismen en Dienst ($F(6,317) = 2.78$, $p < .05$) en Tekst, Dienst en Zender ($F(6,317) = 2.16$, $p < .05$). Deze factoren en interacties zijn verder onderzocht door middel van univariate analyses. De andere interacties waren niet significant: voor Dienst en Eufemismen gold ($F(6,317) = 1.87$, $p = .09$), voor alle andere interacties ($F(6,317) < 1.30$, $p > .26$)

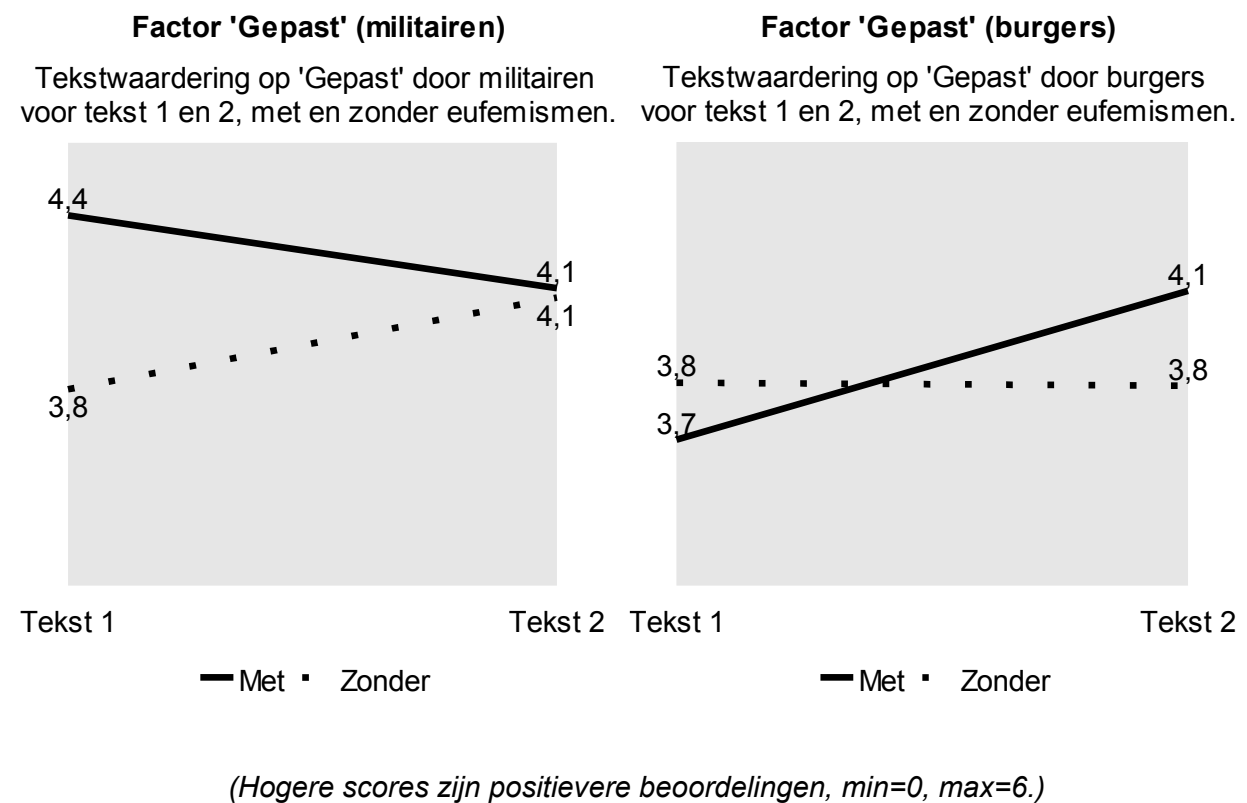
Tabel 6 – Gemiddelde scores per variabele op een 7-punts Likertschaal (min 0, max 6)

	Tekst		Eufemismen		Dienst	
	1	2	Wel	Niet	Militair	Burger
Waardering bericht						
Informatief	3,29*	3,73*	3,34*	3,69*	3,74*	3,28*
Aantrekkelijk	3,11*	4,09*	3,53	3,67	3,77*	3,42*
Gepast	3,94	4,06	4,09*	3,90*	4,12*	3,87*
Imago Zender						
Negatieve Asp.	3,90*	4,27*	4,18	3,99	4,11	4,06
Competent	3,27*	3,70*	3,50	3,48	3,52	3,45
Positieve Asp.	3,20*	3,54*	3,33	3,41	3,44	3,30

N = 338; significante verschillen ($p < .05$) zijn gemarkeerd met een * en dikgedrukt

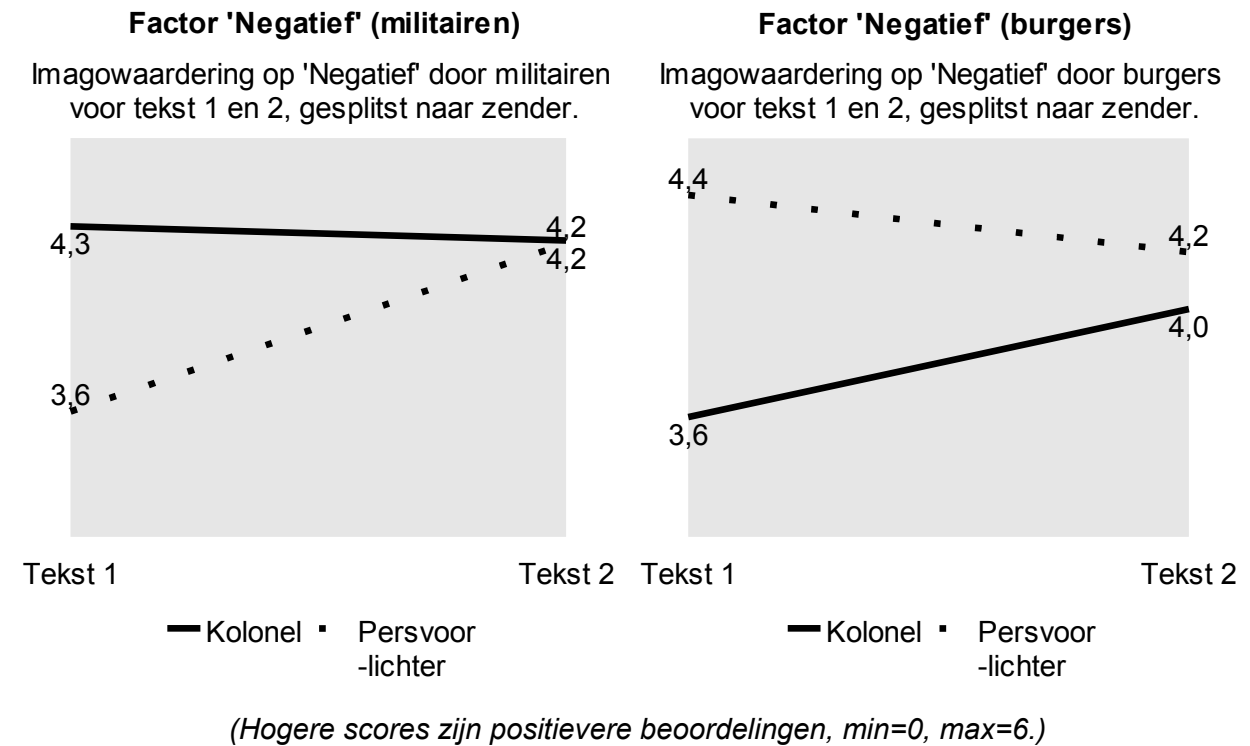
Tabel 6 laat de scores zien op de factoren voor de waardering van het bericht en het imago van de zender voor de variabelen Tekst, Eufemismen en Dienst. Tekst had een middelgroot effect op vijf van de zes variabelen: Informatief ($F(1,317) = 18.70$, $p < .001$, $\omega = .22$), Aantrekkelijk ($F(1,317) = 55.21$, $p < .001$, $\omega = .38$), Negatieve Aspecten ($F(1,317) = 10.78$, $p < .01$, $\omega = .17$), Competent ($F(1,317) = 22.52$, $p < .001$, $\omega = .25$) en Positieve Aspecten ($F(1,317) = 24.02$, $p < .001$, $\omega = .26$). Eufemismen had een klein effect op twee variabelen van de waardering van het bericht, namelijk Informatief ($F(1,317) = 11.85$, $p < .01$, $\omega = .17$) en Gepast ($F(1,317) = 4.30$, $p < .05$, $\omega = .01$). Dienst had een klein effect op alle variabelen van de waardering van het bericht: Informatief ($F(1,317) = 18.77$, $p < .001$, $\omega = .22$), Aantrekkelijk ($F(1,317) = 7.62$, $p < .01$, $\omega = .13$) en Gepast ($F(1,317) = 8.15$, $p < .01$, $\omega = .15$). Bij zowel Eufemismen als Dienst was er geen effect op de variabelen van het imago van de zender ($F(1,317) < 1.53$, $p > .06$, $\omega < .09$).

Figuur 3 – Interactie-effect voor Tekst, Eufemismen en Dienst op Gepast

De factor Zender had alleen een effect op de variabele Competent ($(F(1,317) = 15.72, p < .001, \omega = .20)$). De gemiddelde waardering van de persvoorlichter was 3.23 en van de kolonel 3.67 (op een 7-punts Likertschaal). De interactie tussen Tekst, Eufemismen en Dienst had een klein effect op Gepast ($F(1,317) = 8.44, p < .01, \omega = .15$). Figuur 3 laat dit interactie-effect zien. De interactie tussen Tekst, Dienst en Zender had een klein effect op de variabele Negatieve Aspecten van het imago van de zender ($F(1,317) = 7.02, p < .01, \omega = .13$). Figuur 4 laat dit interactie-effect zien.

Figuur 4 – Interactie-effect voor Tekst, Zender en Dienst op Negatief

5. Conclusie

De resultaten komen deels overeen met wat in hypothese 1a verwacht werd: het gebruik van eufemismen heeft een positief effect op één aspect van de waardering van de boodschap, namelijk gepastheid. De teksten met eufemismen worden iets beter gewaardeerd op gepastheid dan de teksten met neutrale termen. Dit gaat echter wel gepaard met een lagere waardering voor de informativiteit van teksten met eufemismen. Hoewel een bericht door het gebruik van eufemismen gepaster gevonden wordt, blijkt dat een bericht er niet meer of minder aantrekkelijk door wordt.

Er is in de resultaten geen steun gevonden voor hypothese 1b, dat het gebruik van eufemismen een positief effect heeft op de waardering van de zender. Geen van de drie imago-factoren liet een positief of negatief effect zien als gevolg van het gebruik van eufemismen.

Hypothesen 2a en 2b verwachtten een interactie-effect tussen burgers en de functie van de zender op de gepastheid van het bericht (2a) en de waardering van de zender (2b) wanneer eufemismen gebruikt worden. Ook hier is geen steun voor gevonden. Burgers en militairen blijken grotendeels gelijk te reageren op de zender van het bericht. Beide groepen vinden een kolonel competentere dan een persvoorlichter, ongeacht het gebruik van eufemismen of neutrale termen.

Over de verschillen tussen burgers en militairen als ontvangers zijn geen hypothesen opgesteld, omdat er geen goede grond was om specifieke hypothesen te formuleren. Gezien het onderwerp van het onderzoek, persberichten van Defensie, werd echter niet uitgesloten dat er verschillen zouden zijn. Inderdaad is gebleken dat militairen de berichten informatiever, aantrekkelijker en gepaster vinden dan burgers.

6. Discussie

6.1 Algemeen

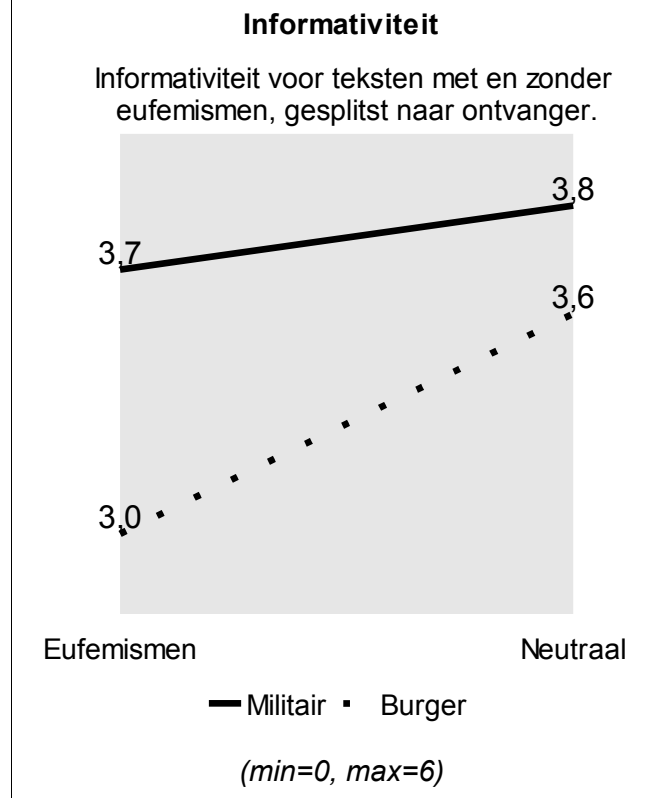
Uit het onderzoek is gebleken dat eufemismen een tekst inderdaad gepaster maken, al gaat dat ten koste van de informativiteit. Dit komt waarschijnlijk doordat eufemismen bedoeld zijn om een boodschap op een indirecte manier over te brengen. Een dergelijk verband tussen gepastheid en informativiteit is bekend in de medische literatuur, waar het uitgebreid bestudeerd is omdat het een belangrijke afweging is die doktoren moeten maken wanneer ze patiënten informeren: artsen zijn verplicht hun patiënt goed en volledig te informeren, wat een argument tegen het gebruik van eufemismen is, maar het gebruik van eufemismen kan een patiënt geruststellen en het herstel bevorderen (zie bijvoorbeeld Tayler & Ogden 2005 en Taylor & Ogden 2009). Een vergelijkbare afweging geldt voor het gebruik van eufemismen in persberichten.

Verder is gebleken dat eufemismen een effect op gepastheid en informativiteit hebben zonder de aantrekkelijkheid van het bericht te beïnvloeden. De tekst wordt dus niet meer aantrekkelijk omdat het gepaster is, of minder aantrekkelijk omdat het minder informatief is, hoewel die beide effecten plausibel zouden zijn. Het is ook mogelijk dat beide effecten tegelijkertijd actief zijn en elkaar opheffen. Dat is helaas niet vast te stellen op basis van dit onderzoek.

Op grond van het feit dat militairen bekend zijn met de eufemismen die in hun vakgebied gebruikt worden, zou te verwachten zijn dat er een interactie-effect is tussen het al-dan-niet militair zijn en de informativiteit van teksten met eufemismen. Eufemismen en neutrale termen zouden voor militairen vrijwel even informatief zijn, terwijl burgers neutrale termen informatiever vinden dan eufemismen. De data laten wel een dergelijk patroon zien (figuur 5), maar op grond van Pillai's Trace ($F(6,317) = 1.87, p = .09$) kan niet uitgesloten worden dat dit op toeval berust. Toch lijkt het er op dat een belangrijk deel van het effect op de informativiteit van teksten voor rekening van de burgers komt.

Naast de vaststelling dat militairen teksten met en zonder eufemismen informatiever vinden dan burgers (figuur 5), is gebleken dat militairen de teksten aantrekkelijker en gepaster vinden. Het feit dat militairen interesse hebben in de materie en over veel voorkennis beschikken zal daarbij een belangrijke rol spelen. Een aantal burgers merkte na afname van de vragenlijst op dat ze niet wisten wat bepaalde termen in de teksten betekenen (helaas kan niet nagegaan worden of dit alleen bij eufemismen het geval was omdat niet bekend is welke tekstversies zij in hun vragenlijst hadden).

Figuur 5 – Waardering van de informativiteit van teksten met eufemismen en neutrale termen door militairen en burgers

In tegenstelling tot de verwachting liet het gebruik van eufemismen geen effect op het imago van de zender zien. Het zou kunnen dat de teksten te kort waren of te weinig indruk maakten om een eenduidige mening over de zender te vormen. Sommige respondenten gaven na afname van de vragenlijst als reactie dat niet genoeg informatie hadden om een mening te vormen, of dat ze de auteur van een persbericht niet beoordeelden op de inhoud van het bericht. Als er geen duidelijke mening gevormd wordt bij de lezer, kan ook een eventueel effect van eufemismen niet vastgesteld worden. Dat zou ook een verklaring kunnen zijn waarom de factoranalyse niet uitviel zoals verwacht. In ieder geval is in dit onderzoek geen steun gevonden voor de hypothese dat het gebruik van eufemismen het imago beïnvloedt.

6.2 De factor tekst

Het was de bedoeling dat de twee teksten die in dit onderzoek gebruikt zijn niet op essentiële punten zouden verschillen. De teksten gaan allebei over dezelfde militaire operatie en zijn allebei samengesteld met een combinatie van zinnen uit teksten van het Ministerie van Defensie en vakbladen. Toch blijkt er een vrij groot verschil te zitten in de reacties op teksten, zowel bij de waardering van het bericht als bij het imago van de zender. De tweede tekst was informatiever en aantrekkelijker en het imago van de zender was minder negatief, competent en positiever. Alleen op gepastheid is geen effect vastgesteld, al is ook daar een suggestie van een klein effect te zien – ook hier lag de gemiddelde score hoger alleen bereikte dat verschil het traditionele significantieniveau niet.

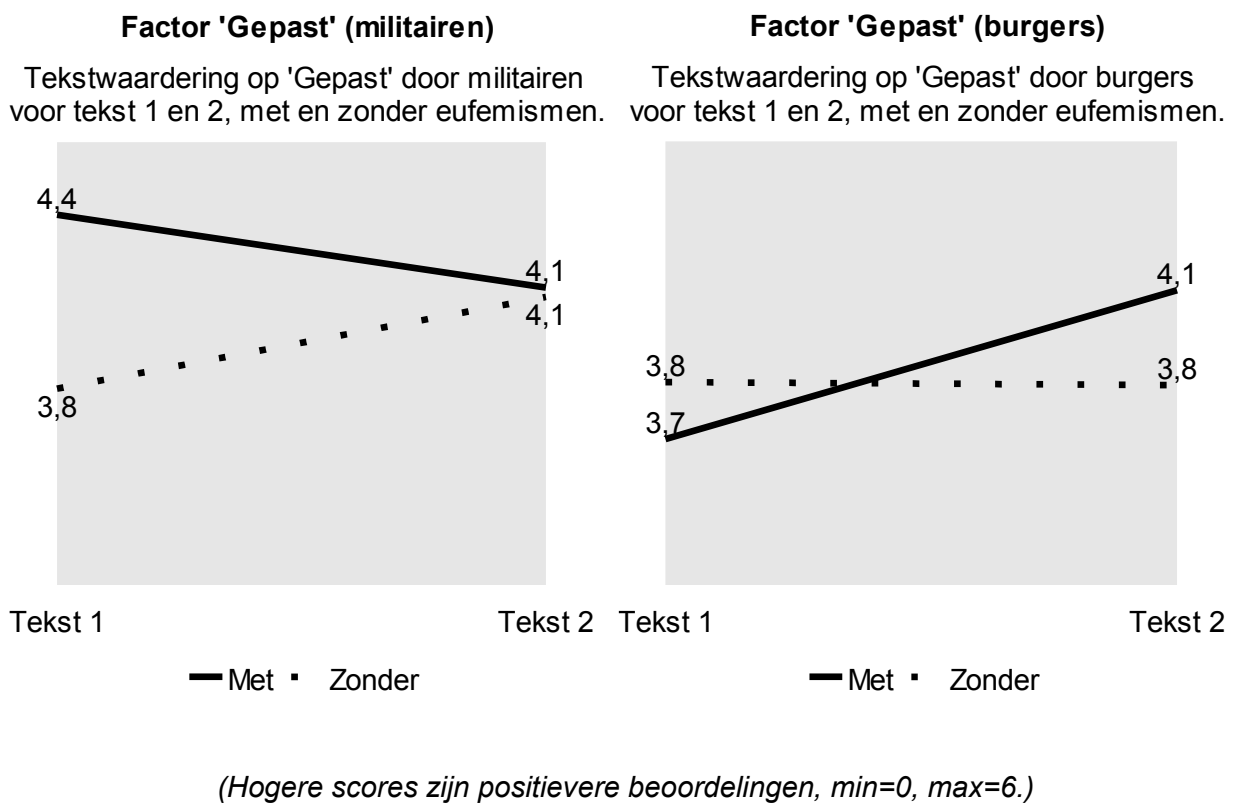
Het is dus de vraag waarom de tweede tekst over vrijwel de volle breedte beter gewaardeerd wordt. De eerste tekst staat in de verleden tijd en de tweede tekst in de tegenwoordige tijd, maar het is onwaarschijnlijk dat dat ook maar enige, laat staan zulke grote verschillen zou veroorzaken. Belangrijker is waarschijnlijk het verschil in de manier waarop de acties in de berichten omschreven worden. In het tweede bericht wordt een tactische situatie beschreven terwijl het eerste bericht meer op het operationele niveau zit.

Er kunnen bij militair optreden vijf niveaus onderscheiden worden: het technische, het tactische, het operationele, het militair-strategische en het politiek-strategische niveau. Het tactische niveau is het niveau waar de samenwerking tussen militairen of groepen militairen plaatsvindt; dit is erg lokaal, het betreft alleen de directe omgeving van de militairen. Het operationele niveau staat daar boven en betreft een groter gebied (in militaire termen 'theater') waarin verschillende groepen militairen actief zijn om een bepaald doel te bereiken (Teitler G., Bosch, J.M.J., Klinkert, W., e.a., 2002, p. 189-191). In het geval van de Slag bij Chora was het verdedigen van Chora het operationele doel – dat is beschreven in de eerste tekst – waaraan de actie van *special forces task group VIPER* – beschreven in de tweede tekst – heeft bijgedragen.

De beschrijving op operationeel niveau maakt het eerste bericht wat afstandelijk; het beschrijft de situatie in een soort 'helikopterview'. Het tweede bericht daarentegen bevat door de beschrijving op tactisch niveau meer actie en is daardoor meeslepender. Bovendien is bevat het een meer gedetailleerde beschrijving van de gebeurtenissen. Het is waarschijnlijk dat het bericht daarom informatiever en aantrekkelijker gevonden wordt. Opvallend is echter dat het ook effect heeft op de waardering van het imago van de zender. De manier waarop iets verteld wordt en wat er verteld wordt kan dus wel een effect op het imago van de zender.

Er waren twee interessante interactie-effecten waarbij de tekst een factor was. Zo is gebleken dat militairen, in tegenstelling tot burgers, in de eerste – de afstandelijke – tekst eufemismen gepaster vonden dan neutrale termen, terwijl ze in de tweede tekst eufemismen en neutrale termen gelijk waardeerden op gepastheid (figuur 3, hier herhaald). Militairen vinden eufemismen dus beter passen bij een afstandelijke tekst, maar voor burgers geldt juist het omgekeerde. Zij gaven in de eerste tekst een vrijwel gelijke waardering op gepastheid of er nu eufemismen gebruikt werden of niet, terwijl in de tweede – meeslepende – tekst eufemismen beter gewaardeerd werden.

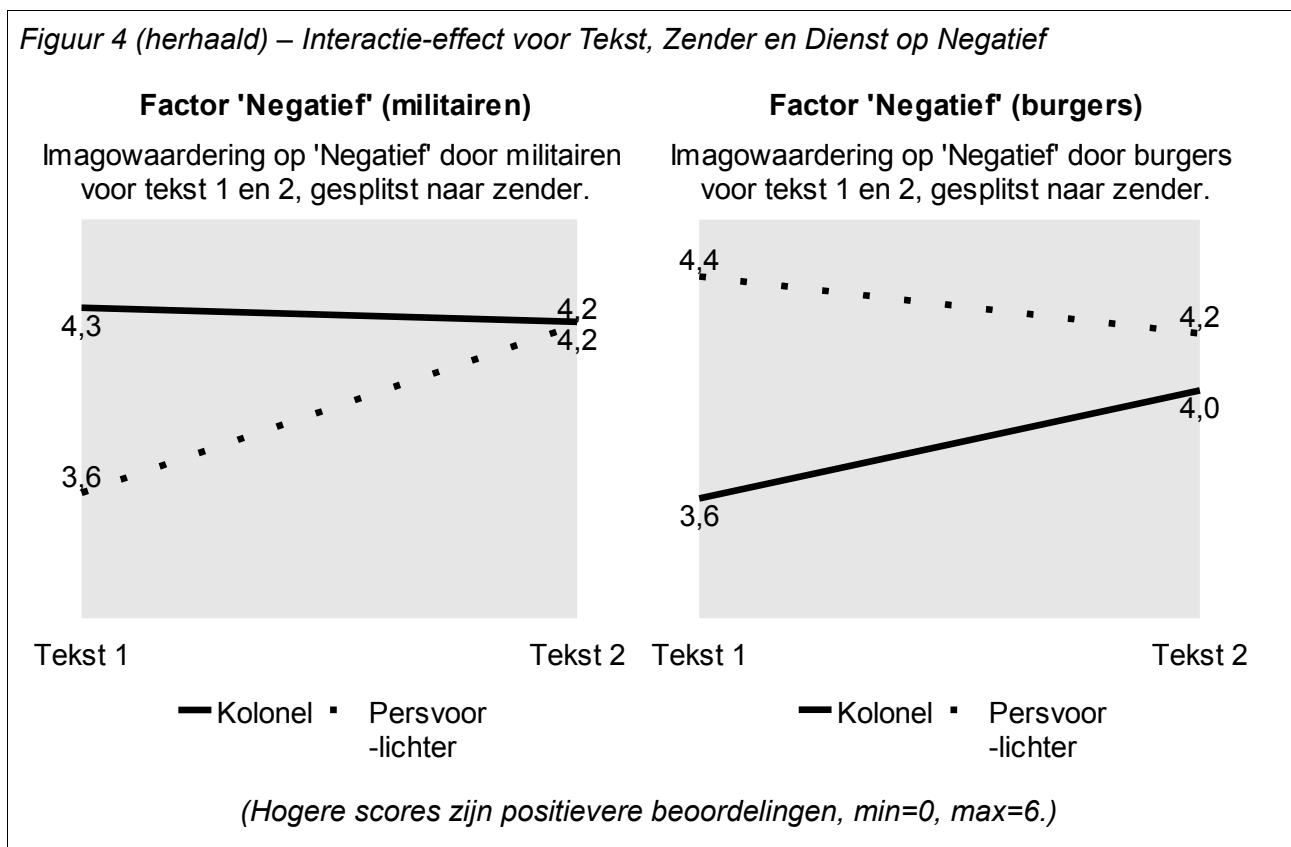
Figuur 3 (herhaald) – Interactie-effect voor Tekst, Eufemismen en Dienst op Gepast

Dit opvallende verschil lijkt te duiden op een verschil in gebruik van eufemismen. Burgers vinden eufemismen echt gepast in situaties waar eufemismen traditioneel gebruikt worden – om een bepaalde boodschap te verzachten. Militairen daarentegen lijken de gepastheid van eufemismen meer af te laten hangen van de context waarin ze gebruikt worden. Zij vinden bij een wat afstandelijke tekst eufemismen beter passen dan neutrale termen, terwijl het ze bij een meeslepende tekst niet uitmaakt.

Het tweede interactie-effect waarbij de tekst een factor is gebleken, is tussen tekst, zender en het al dan niet militair zijn op de negatieve aspecten van het imago van de zender (figuur 4, hier herhaald). In de tweede tekst was er geen verschil tussen de groepen en de zenders, maar bij de eerste tekst waardeerden de militairen het imago van de kolonel positiever, dus met minder negatieve aspecten, dan de persvoorlichter. Bij de tweede tekst waardeerden de militairen de kolonel op hetzelfde niveau als bij de eerste tekst, terwijl de waardering van de persvoorlichter bij de tweede tekst omhoog kwam tot het niveau van de kolonel. Voor de burgers gold precies het omgekeerde: bij de eerste tekst werd de persvoorlichter minder negatief beoordeeld dan de kolonel, terwijl dat verschil in de tweede tekst vrijwel verdween. Zowel militairen als burgers waardeerden dus een zender uit hun eigen groep bij een afstandelijke tekst beter dan een zender uit de andere groep. In een meeslepende tekst is zo'n verschil in waardering er niet.

Figuur 4 (herhaald) – Interactie-effect voor Tekst, Zender en Dienst op Negatief

6.3 Verder onderzoek

Naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoek verdient de interactie tussen teksteigenschappen en de werking van eufemismen zeker verdere aandacht. Vooral het feit dat die interactie verschillend lijkt te zijn voor burgers en militairen is intrigerend. Verder is er nog geen duidelijkheid over het effect van eufemismen op de informativiteit bij burgers en militairen. Op basis

van dit onderzoek kan formeel niet gesteld worden dat er bij dit effect een verschil is tussen die groepen, maar de resultaten lieten wel een suggestie van een verschil zien. Verder onderzoek zou uit kunnen wijzen of dit verschil echt bestaat. Dit is van belang voor met name het Ministerie van Defensie en haar medewerkers, omdat de informativiteit van persberichten en andere publicaties erg belangrijk is voor het ministerie. Als blijkt dat burgers bepaalde woorden die gangbaar zijn voor militairen niet informatief vinden, zouden defensiemedewerkers daar rekening mee kunnen houden bij het opstellen van berichten.

Een beperking van het huidige onderzoek is dat het uitsluitend heeft gekeken naar effecten bij jongeren met een hogere opleiding. Om de generalisaties naar de complete bevolking te bevestigen, zou het onderzoek herhaald moeten worden bij een representatieve steekproef van de populatie, danwel bij andere bevolkingsgroepen zoals volwassenen en lager en middelbaar opgeleiden.

In dit onderzoek is de manier waarop eufemismen gevormd worden grotendeels genegeerd. Voor de teksten is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van eufemismen op basis van semantische verandering, terwijl vormveranderingen vermeden zijn. Het zou bijzonder interessant zijn om onderzoek te doen naar eventuele verschillen tussen semantische en vormveranderingen. Verwacht kan worden dat vormveranderingen een kleiner positief effect hebben op gepastheid en een minder negatief effect op informativiteit, omdat ze dichter bij de bronvorm blijven. Bij vormverandering verandert alleen de connotatie, niet de denotatie, terwijl bij semantische veranderingen beide veranderen.

Verder is in dit onderzoek niet ingegaan op de ontwikkeling die eufemismen ondergaan door de tijd heen. Eufemismen doorlopen een carrière (Warren 1992, Allan 2007, Chamizo Domínguez 2009), beginnend met de innovatie, waarna het eufemisme conventioneel – algemeen gebruikt – wordt tot het tenslotte zijn eufemistisch effect verliest. Het is aannemelijk dat naarmate de carrière vordert, het effect van het eufemisme afneemt. Vergelijkbaar onderzoek is al gedaan voor metaforen (bijvoorbeeld Bowdle & Gentner 2005) en zeer productief gebleken. Het is dus zeker interessant om dit soort effecten ook voor eufemismen te bestuderen.

Literatuur

- Allan, K. (2007). The Pragmatics of Connotation. *Journal of Pragmatics* 39. 1047-1057.
- Allan, K. & Burridge, K. (1991). *Euphemism and Dysphemism. Language used as shield and weapon*. Oxford: Oxford University Press.
- Beer, F.A. (2001). *Meanings of War and Peace*. (Presidential Rhetoric Studies Number 5.) College Station: Texas A&M University Press.
- Ben-Ari (1998). *Mastering Soldiers. Conflict, Emotions, and the Enemy in an Israeli Military Unit*. (New Directions in Anthropology Vol 10.) New York: Berghahn Books.
- Braet, A. (2007). *Retorische kritiek*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Bowdle, B.F. & Gentner, D. (2005). The Career of Metaphor. *Psychological Review* 112 (1). 193-216.
- Burridge, K. (2006) Taboo, Euphemism, and Political Correctness. In: *Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd Ed*. Oxford: Elsevier. p. 455-462.
- Byers, M. (2005). *War Law*. Londen: Atlantic Books.
- Casas Gómez, M. (2009). Towards a new approach tot the linguistic definition of euphemism. *Language Sciences* 31. 725-739.
- Chamizo Domínguez, P.J. (2009). Linguistic interdiction: Its *status quastionis* and possible future research lines. *Language Sciences* 31. 428-446.
- Colijn, K. (2009). In de eenentwintigste eeuw voer je geen oorlog maar je stabiliseert. *Vrij Nederland* 70 (46). 15.
- D66 (2010). Pechtold: helderheid over documenten Afghanistan. Persbericht 27 juli 2010. Opgehaald van: http://www.d66.nl/d66nl/nieuws/20100727/pechtold_helderheid_over op 13 september 2010.
- Derix, S. & Müller, J. (2007). Speedboot wordt olietanker Uruzgan. *NRC Handelsblad* 14 juli 2007.
- Fenton, J. (1985). The Fall of Saigon. In: Keegan, J. *The Book of War*. New York: Viking (1999). 461-464.
- Keegan, J. (1976). *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. Londen: Pimlico, tweede editie 2004.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- McGlone, M.S. & Batchelor, J.A. (2003). Looking Out for Number One: Euphemism and Face. *Journal of Communication, June 2003*.
- Majoor Rene (2008). Full Spectrum Special Operations in Uruzgan, *De Groene Baret* juni 2008.

- Ministerie van Defensie, Directie Voorlichting en Communicatie (2006). *ISAF Stage III Uruzgan. Communicatieplan 12 juli 2006*.
- Ministerie van Defensie, Directie Voorlichting en Communicatie (2009). *Uitreiking Militaire Willems-Orde aan kapitein Marco Kroon*.
- Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en voor Ontwikkelingssamenwerking (2007). [Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal] Kamerstuk 27925-272, 24 september 2007.
- Müller, J. (2008). Verraderlijke lente. *NRC Handelsblad* 29 maart 2008.
- National Ground Intelligence Center (2004). *Afghanistan: Opposing Militant Forces (OMF). Tactics, Techniques, and Procedures*. (NGIC-1127-7000-05) [verkregen via de bibliotheek van de Nederlandse Defensie Academie te Breda].
- “Ooggetuigen”. *Landmacht* 6, september 2010.
- Renkema, J. (2002). *Schrijfwijzer* (vierde editie). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Renkema, J. (2004). *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- Saeed, J.I. (2003). *Semantics* (second edition). Oxford: Blackwell Publishing.
- Sion, L. (2007). Reinterpreting combat masculinity. Dutch peacekeeping in Bosnia and Kosovo. *Sociologie* 3 (1). 95-110.
- Taylor, A. & Ogden, J. (2009). Avoiding the term 'obesity': An experimental study of the impact of doctors' language on patients' beliefs. *Patient Education and Counseling* 76. 260-264.
- Taylor, M. & Ogden, J. (2005). Doctors' use of euphemisms and their impact on patients' beliefs about health: an experimental study of heart failure. *Patient Education and Counseling* 57. 321-326.
- Teitler G., Bosch, J.M.J., Klinkert, W., e.a. (2002). *Militaire Strategie*. Amsterdam: Mets & Schilt.
- “TFU III – Terugblik op een bewogen missie”. *Rinoceros* 5, najaar 2007.
- Warren, B. (1992). What Euphemisms Tell Us about the Interpretation of Words. *Studia Linguistica* 46 (2). 128-172.

Bijlage A

Teksten gebruikt in de vragenlijsten

Gemanipuleerde uitdrukkingen zijn gemarkeerd. De eufemistische vorm staat steeds als eerste vermeld, de neutrale term als tweede.

Tekst 1

In juni 2007 werden Afghaanse politieposten in de omgeving van Chora aangevallen. Chora ligt in de Afghaanse provincie Uruzgan, op een strategische locatie in de Baluchi-vallei. Nederlandse troepen van de *Task Force Uruzgan* werden naar het gebied gestuurd om het te verdedigen.

Persvoorlichter / Kolonel Sjaak de Kort beschrijft in dit bericht wat er gebeurde.

Alle beschikbare middelen werden ingezet om Chora effectief te verdedigen, de **OMF / Taliban** uit Chora te verdrijven en te voorkomen dat er slachtoffers zouden vallen onder de bevolking van Chora, Nederlandse militairen en bevriende troepen. De reële kans op **collateral damage / slachtoffers** werd zo klein mogelijk gehouden door alle politieposten ten westen van Chora **los te laten / op te geven** en het personeel terug te trekken. Omdat de directe dreiging aanhield, besloot de taskforce-commandant de posities van de **OMF / Taliban** te **bestrijden / bestoken** met lucht- en vuursteun. In de nacht van 16 op 17 juni namen vliegtuigen en artillerie de posities van de **OMF / Taliban** onder vuur terwijl versterkingen vanuit Kamp Holland naar het gebied werden **gedirigeerd / gestuurd**. De situatie rondom het districtscentrum was op 17 en 18 juni bedreigend maar stabiel. Op maandag 18 juni besloot de taskforce-commandant om op dinsdag 19 juni een tegenaanval in te zetten en zo de situatie van vóór 16 juni te herstellen. Dinsdag omstreeks 18.00 uur zijn de laatste vijandelijke strijders teruggedrongen ten westen van de politieposten Kala Kala en Niazi. De **milities / burgermilities** hebben op succesvolle wijze het oostelijk deel **voor hun rekening genomen / heroverd**. Chora is gered van de **OMF / Taliban**. Honderden vijandelijke strijders zijn uiteindelijk **uitgeschakeld / gedood of gewond**, waaronder kopstuk Mullah Mutalib.

Tekst 2

Om de druk van de vijand op Chora te verminderen werd besloten om commando's dieper de Baluchi-vallei in te sturen. Het doel van de actie was om vijandelijke troepen weg te lokken van de politieposten rond Chora.

Persvoorlichter / Kolonel Geert Wouterse beschrijft in dit bericht wat er gebeurde.

In de nacht van 17 op 18 juni beginnen de ploegen van *special forces task group* VIPER aan de infiltratie richting de Baluchi-vallei. Het terrein is zwaar en de altijd aanwezige dreiging van geïmproviseerde explosieven en **OMF / Taliban**-hinderlagen is hoog. Pas in de vroege morgen bereiken de ploegen het **inzetgebied / strijdgebied**. Hier ontstaat al snel **hevig gevechtscontact / hevige gevechten** met de **OMF / Taliban**. Ondertussen krijgen de VIPER-ploegen maximale **steun / vuursteun** van boordwapens en vliegtuigen, die vanaf de hoge grond wordt **gedirigeerd / aangestuurd**. Een lastige klus, want in een dergelijke onoverzichtelijke situatie is er een kans op **blue-on-blue situaties / vuur op eigen eenheden**.

De zware vuurgevechten leiden tot kritieke situaties. De VIPER-ploegen worden **aangegrepen / bestookt** met een 107 mm raket. Uiteindelijk weten de ploegen een **dusdanige slijtage / dusdanig aantal slachtoffers** aan de **OMF / Taliban** toe te brengen dat deze zich genoodzaakt ziet versterkingen uit Chora op te roepen. Niet alleen uit informatie blijken 150 tot 200 vijandelijke strijders onderweg te zijn, ook de ploegen zelf nemen diverse pickup trucks met daarop tientallen mannen in de weerbare leeftijd en voorzien van wapens. Al snel ontstaat ook met deze strijders **gevechtscontact / gevechten**. Door het hevige ondertal dreigt het uitgestegen deel ingesloten te raken door de **OMF / Taliban**. Door **de steun / beschietingen** van Apache helikopters worden de vijandelijke strijders **geneutraliseerd / uitgeschakeld** en wordt de insluiting ternauwernood voorkomen.

Voornaamste bronnen:

Tekst 1: Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en voor Ontwikkelingssamenwerking (2007), "Ooggetuigen" en "TFU III – Terugblik op een bewogen missie".

Tekst 2: Ministerie van Defensie (2009) en Majoor Rene (2008).

Bijlage B

Voorbeeld vragenlijst

Voorlichting door Defensie

Wij vragen uw medewerking aan een onderzoek over berichten van het Ministerie van Defensie. Het onderzoek wordt uitgevoerd voor de Universiteit van Tilburg, met medewerking van de Nederlandse Defensie Academie.

Doel van het onderzoek

Het Ministerie van Defensie publiceert dagelijks berichten over het leger op www.defensie.nl. De berichten gaan over hulpoperaties, oefeningen, de ontvangst van gasten, en natuurlijk ook over missies waar Nederlandse militairen bij betrokken zijn.

Maar wat vinden de lezers van al deze berichten? Aan het beantwoorden van die vraag kunt u een bijdrage leveren door deelname aan dit onderzoek.

Dit onderzoek gaat over de waardering van berichten over de Nederlandse missie in Afghanistan. Na een aantal algemene vragen krijgt u na elkaar twee berichten te lezen. Bij elk bericht krijgt u een aantal vragen. **Het gaat om uw eerste indruk**, er zijn geen goede of foute antwoorden. Het invullen duurt 10 tot 15 minuten.

Alle antwoorden worden anoniem verwerkt.

Wij stellen uw medewerking zeer op prijs.

Hoe vult u de vragenlijst in?

Bij de meeste vragen geeft u uw reactie op een zevenpunts antwoordschaal. Links staat de term *zeer mee oneens* en rechts de term *zeer mee eens*.

U omcirkelt het cijfer dat het best uw mening weergeeft.

Bijvoorbeeld:

Ik vind hardlopen leuk zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

De cijfers hebben de volgende betekenis:

1	zeer mee oneens
2	mee oneens
3	enigszins mee oneens
4	niet mee oneens, maar ook niet eens
5	enigszins mee eens
6	mee eens
7	zeer mee eens

Als u zich vergist bij het invullen, omcirkel dan ook het bedoelde cijfer zet hierbij een pijltje.

Het gaat om uw persoonlijke mening. Uw reactie kan nooit 'fout' zijn.

Mijn leeftijd is _____ jaar.

Ik ben een man vrouw

De hoogste opleiding die ik heb afgerond is:

- Algemeen vormend onderwijs (Mavo, Havo)
- Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO, Gymnasium, Atheneum, HBS)
- Middelbaar beroepsonderwijs (MBO, MTS, MEAO)
- Hoger Beroepsonderwijs (HEAO, HBO)
- Universiteit (WO)

Ik ben momenteel in dienst van de krijgsmacht Ja Nee

Ik vind dat het Nederlandse leger bijdraagt aan veiligheid in de wereld
zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Ik vind dat er teveel geld besteed wordt aan het leger
zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Ik heb respect voor het werk dat militairen doen
zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Ik vind het jammer dat de missie in Afghanistan beëindigd is
zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Ik vind dat de Nederlandse missie in Afghanistan weinig bereikt heeft
zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Dit waren de algemene vragen. Op de volgende pagina staat een stuk uit een persbericht van Defensie. Lees het bericht en ga dan verder.

Achtergrond

In juni 2007 werden Afghaanse politieposten in de omgeving van Chora aangevallen. Chora ligt in de Afghaanse provincie Uruzgan, op een strategische locatie in de Baluchi-vallei. Nederlandse troepen van de *Task Force Uruzgan* werden naar het gebied gestuurd om het te verdedigen.

Persvoorlichter Sjaak de Kort beschrijft in dit bericht wat er gebeurde.

Alle beschikbare middelen werden ingezet om Chora effectief te verdedigen, de OMF uit Chora te verdrijven en te voorkomen dat er slachtoffers zouden vallen onder de bevolking van Chora, Nederlandse militairen en bevriende troepen. De reële kans op collateral damage werd zo klein mogelijk gehouden door alle politieposten ten westen van Chora los te laten en het personeel terug te trekken.

Omdat de directe dreiging aanhield, besloot de taskforce-commandant de posities van de OMF te bestrijden met lucht- en vuursteun. In de nacht van 16 op 17 juni namen vliegtuigen en artillerie de posities van de OMF onder vuur terwijl versterkingen vanuit Kamp Holland naar het gebied werden gedirigeerd. De situatie rondom het districtscentrum was op 17 en 18 juni bedreigend maar stabiel.

Op maandag 18 juni besloot de taskforce-commandant om op dinsdag 19 juni een tegenaanval in te zetten en zo de situatie van vóór 16 juni te herstellen. Dinsdag omstreeks 18.00 uur zijn de laatste vijandelijke strijders teruggedrongen ten westen van de politieposten Kala Kala en Niazi. De milities hebben op succesvolle wijze het oostelijk deel voor hun rekening genomen. Chora is gered van de OMF. Honderden vijandelijke strijders zijn uiteindelijk uitgeschakeld, waaronder kopstuk Mullah Mutalib.

Op de volgende pagina staat een aantal vragen over dit bericht.

Wat vindt u van dit bericht?

Dit bericht is rommelig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is verstandig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is onbeschoft	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is fatsoenlijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is respectloos	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is zinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is helder	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is welgemanierd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is slordig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is slecht verzorgd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is goed te volgen	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is duidelijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is onbehouwen	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is bruikbaar	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is beschaafd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Wat vindt u van persvoorlichter Sjaak de Kort?

Ik vind de persvoorlichter oprecht	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter ordinair	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter vriendelijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter naïef	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter ongrijpbaar	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter lomp	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter deskundig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter eerlijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter aardig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter onzorgvuldig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter dubbelzinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter onprofessioneel	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter onbeheerst	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter scherpzinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter slim	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter sympathiek	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter grof	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de persvoorlichter openhartig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Heb je alle vragen beantwoord? Ga dan verder naar de volgende pagina.

Hieronder staat nog een stuk uit een persbericht van Defensie. Lees het bericht en ga dan verder.

Achtergrond

Om de vijandelijke druk op Chora te verminderen werd besloten om eenheden van het Korps Commandotroepen dieper de Baluchi-vallei in te sturen. Het doel van de actie was om vijandelijke troepen weg te lokken van de politiestations rond Chora.

Kolonel Geert Wouterse beschrijft in dit bericht wat er gebeurde.

In de nacht van 17 op 18 juni beginnen de ploegen van *special forces task group* VIPER aan de infiltratie richting de Baluchi-vallei. Het terrein is zwaar en de altijd aanwezige dreiging van geïmproviseerde explosieven en Taliban-hinderlagen is hoog. Pas in de vroege morgen bereiken de ploegen het strijdgebied. Hier ontstaan al snel hevige gevechten met de Taliban. Ondertussen krijgen de VIPER-ploegen maximale vuursteun van boordwapens en vliegtuigen, die vanaf de hoge grond wordt aangestuurd. Een lastige klus, want in een dergelijke onoverzichtelijke situatie is er een kans op vuur op eigen eenheden.

De zware vuurgevechten leiden tot kritieke situaties. De VIPER-ploegen worden bestookt met een 107 mm raket. Uiteindelijk weten de ploegen een dusdanig aantal slachtoffers aan de Taliban toe te brengen dat deze zich genoodzaakt ziet versterkingen uit Chora op te roepen. Niet alleen uit informatie blijken 150 tot 200 vijandelijke strijders onderweg te zijn, ook de ploegen zelf nemen diverse pickup trucks met daarop tientallen mannen in de weerbare leeftijd en voorzien van wapens. Al snel ontstaan ook met deze strijders gevechten. Door het hevige ondertal dreigen de VIPER-ploegen ingesloten te raken door de Taliban. Door beschietingen van Apache helikopters worden de vijandelijke strijders uitgeschakeld en wordt de insluiting ternauwernood voorkomen.

Op de volgende pagina staat een aantal vragen over dit bericht.

Wat vindt u van dit bericht?

Dit bericht is rommelig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is verstandig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is onbeschoft	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is fatsoenlijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is respectloos	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is zinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is helder	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is welgemanierd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is slordig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is slecht verzorgd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is goed te volgen	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is duidelijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is onbehouden	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is bruikbaar	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Dit bericht is beschaafd	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Wat vindt u van kolonel Geert Wouterse?

Ik vind de kolonel oprecht	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel ordinair	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel vriendelijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel naïef	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel ongrijpbaar	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel lomp	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel deskundig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel eerlijk	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel aardig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel onzorgvuldig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel dubbelzinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel onprofessioneel	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel onbeheerst	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel scherpzinnig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel slim	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel sympathiek	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel grof	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens
Ik vind de kolonel openhartig	zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Heb je alle vragen beantwoord? Ga dan verder naar de volgende pagina.

Dit is het einde van de vragenlijst.

Hartelijk dank voor uw medewerking aan dit onderzoek!

De gebeurtenissen die zijn beschreven in dit onderzoek hebben daadwerkelijk plaatsgevonden, maar de berichten zijn opgesteld door de onderzoeker. De berichten zijn gebaseerd op verslagen van die gebeurtenissen in brieven en uitgaven van Defensie en in bladen als de Landmacht, De Groene Baret en Rhinoceros. Elementen uit die verslagen zijn voor dit onderzoek samengevoegd en waar nodig aangepast.

Het onderzoek wordt uitgevoerd met de hulp van dr. E. Oversteegen van de Universiteit van Tilburg en prof. dr. J. Soeters van de Nederlandse Defensie Academie.

Voor meer informatie of voor vragen of opmerkingen over dit onderzoek kunt u contact opnemen met de onderzoeker via P.M.Krist@uvt.nl of peter.krist@gmail.com.

Peter Krist
Universiteit van Tilburg